

यादवी

जानेवारी १९७९

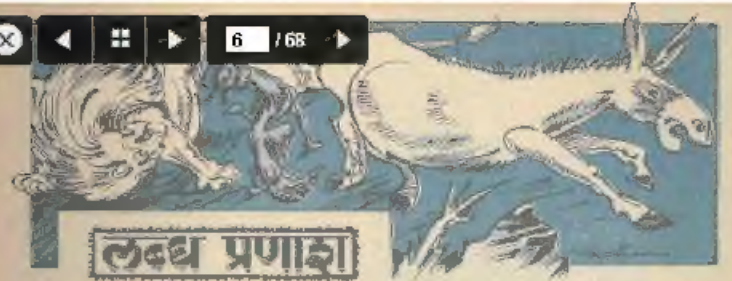
भीहरी ज्यो. बामले, भंडिहोळे (कर्मठक)

प्र : नाणें ही वस्तू कशी मुक्त झाली ?

ज : मानव जेव्हा रातरी अवस्थेत होता तेव्हा त्याची धनसंपदा म्हणजे अन्न वस्त्र वगैरे वस्तूनिष्कट्टन मिळे. मनुष्य कंठ मुळे, फळे खाई, जाहीतर शिकार करी. त्या स्थितीत कातड्याचा उपयोग वस्त्रासारखा किंवा घराचा आच्छादनासारखा होई. परंतु कमळमाने माकसाने आल्यावर जेवढे प्राणविश्वासांनी उत्पादन सुरू केले. कुडी व पशुपालनाची वृद्धी होऊ गेली व एका माणसाच्या श्रमाने रहा माणसांची पोटे धरणे शक्य झाले. म्हणजे मनुष्य रबतच्या गरजेपेक्षा जास्त उत्पादन करू लागला. गव्हाळतेने समाजातल्या अनेक व्यक्ती यंत्रोत्पादनाच्या कामातून मुक्त होऊन दुधार, लोहार, हुमार, हस्तकामसारखे, जाणूषणें तयार करणे इत्यादि कामे शिकून अनेक विधे तयारी आत्मनिष्ठताग कारखानेच झाले. परिणामी मानव समाज स्थिर होऊ लागला. असे अनेक समूह व समाज स्वतःच्या गरजेपेक्षा जास्त उत्पादन करू लागले. सर्वे समाज एकाच तऱ्हेच्या वस्तू तयार करीत असल्यामुळे वस्तूची वैयक्तिक होऊन साम्यता एका संघातून दुसऱ्या संघात गेली लागली.

परंतु कालांतराने मनुष्याची वैयक्तिक विशिष्ट स्वभावगुण परिचित अवस्थेतूनच अस्वस्थ झाले. रडाने तातूंत व्यापार केल्याने पुष्कळ जास्त फायदा मिळणे लागले होते. उदाहरणार्थ एका गेंतकऱ्याने त्याच्या गारशेण्या मुक्त जास्त घालून उरले आणि एका मुंबाळाकडे मजुरी उरली. त्याची अवकाशात वैयक्तिक हाचो प्रत्यक्ष तसेल गणा स्थितीत एक व्यापारी असा गेंतकऱ्या जवळ त्याच्याकडे उरलेले अन्न एकत्र करून ते त्याची घरत आणू शेणे नेऊन ते विकू शकूना. खरेदी विक्रीसाठी शिरजिवाड्या वस्तूचा उपयोग करता येऊन अस्वस्थता पाहिले. त्यासाठीच गाणे उरले. (याची काणी वेळापूरी नैतिक पन्ना कडच्या दयेरेपेक्षा असे मान्य आहे.) गाणे, गाणी व गाणे या माणुषी लयी करत हा पन्ना नहान स्वच्छ अस्वस्थ ठेवणे शक्य होते. हा माणुषाचा एक वैयक्तिक गाणे गाणी करून जगात काही पैसापासून अस्वस्थ महिन्यांचा पैसापुढा तयार करून त्याच्या माध्यमातून अस्वस्थता करणे शक्य झाले.

गाणे ही पैसा-रचना तर माणुषाचा विकास होऊ शकला नसला असे बहुश्रुतांचे मत असते. अस्वस्थता नाही.

[६५]

कोल्हा म्हणाला ते ऐकून लंबकणच्या पळाला आणि दुसऱ्या भागे वळून पाहिले तर मनात तीस इच्छा उत्पन्न झाली त्याला एक विचित्र जनावर दिसले, जाल आणि तो त्याच्यावरून उरला. तयार होले, मानेवर मोठी आयाळ आणि भयंकर हाहा. कोल्हा त्याला सिंहाजवळ घेऊन गेला. गाढव मोठ्या उत्साहाने येत असलेले पाहून सिंहाचे उत्तापमानासारखा होऊन त्याला ठार करण्यासाठी त्याच्यावर इतकी जोराने उडी मारली की तो गाढवाच्या पंढीकडे जाऊन आचळला. तो जाणून थोडा धायाळ होता आणि आता खूपच जोराने आचळत्यामुळे तो काही वेळ जागच्या जागी पडून राहला. हालला झुललामुढा नाही.

सिंहाने जी उडी मारली ती उडी होवी की आपली काही गाढवाला कळले नाही. त्याच्या शेजारी वीज कडाडून पडली तसे आल्यासारखे त्याला भासले. म्हणून तो

पळाला आणि दुसऱ्या भागे वळून पाहिले तर त्याला एक विचित्र जनावर दिसले, जाल होले, मानेवर मोठी आयाळ आणि भयंकर हाहा. कोल्हा म्हणाला—“हे काय केलेत तुम्ही? तुमचे शौर्य, साहस व बुद्धिमत्ता काय ती पळती मला !”

“मी उडी मारायला तयार मधुतो रे ! मानवाच्या घरात वैहभानव विसरून गेलो होतो. मी जर तयार असतो ना मग हत्तीलासुद्धा !” सिंह म्हणाला.

“तरमग तुम्ही आतापासून तयार रहा. मी त्याचा पुन्हा आणतो” कोल्हा म्हणाला. “शरे मिना ! त्याने तर मला उपड्या होळयाने पाहिले आहे. भिऊन पळून गेलं-

त्याला घरत वे म्हटल तर घेईल का? आणखी एखाद्या शायला आण" सिद्ध म्हणाला.

"त्याची काळजी तुला का? मी पाहून पंती." असे सांगून कोल्हा गळव गेले होते त्या वाटेने गेला आणि गाढव तलावाच्या काठी चरत असलेले त्याने पाहिले.

कोल्हाला पाहून गाढव म्हणाले-"अरे माझ्या बाळा! तू मला त्या सुंदर हिरण्या गार प्रवेशात घेऊन गेला होतास खरा! परंतु मी मोठ्या भाग्यानेच वाचलो!"

कोल्हा जोराने हसला व म्हणाला-"मामा, अहो, मी म्हटलं ना त्यापैकी ती एक गाढवीण होती, तिला ओळखायला

आल नाही. तुम्ही झोण हे ती मिसरीच एक गाढवीण होती. ती दोघीत वाजूला साकून नवऱ्याला पाहून त्याला आलिनन करण्यासाठी इतक्या जोराने भावली की तुमच्या एखाद्याचे जाऊन पडली. आनंदाला भारता तिला देहभावच राहिले नाही. तुम्ही इतका म्हालात आणि दूर पळून गेल्यात. तुम्हाला त्याज वाढायला इबा. म्हणून आता पुन्हा चला. तिने तुमच्यासाठी जाणपिणे सोडले आहे. लवकराशी आपला विवाह झाला नाही तर आपण काही खाणार नाही व पिणार नाही व विहिरीत उडी टाकणार नाहीतर स्वतःला जाळून घेणार. ते असलं नाहीतर विय खाऊन जीव देणार असं म्हणास्ती. निष्कारण एका मूलीचा जीव का घेवा? ते फार मोठे पाप आहे! कामदेवमुढा तुम्हाला क्षमा करणार नाही. त्यानंतर तुम्हाला जीवमसंगिती घेऊनच नाही. हवी मालीचा अपमान करून काम-देवाला ज्या कोणी क्रुद्ध केले त्यांना वैरागी होऊन आयुष्य कष्टात्रि लागले आहे. जटा काढून, हातात कपटळ पेंडल न भगवी वस्त्रे घालून हिडावे लागले आहे!"

कोल्हा म्हणाला ते सर्व गाढवला खरे वाटले. ते मूर्ख गाढव कोल्हाजरीवर गेले. गाढारा कशयला असविले व स्वतः ओंपोळीला नदीवर गेला.

कोल्हाला खूप भूक लागलेली होती. गाढवाचे कात व काळीज काढून खावे असे त्याला वाटले. त्याने मनाला खूप जावर-ध्याचा प्रयत्न केला व शेवटी न आवक शकल्याने त्याने खाऊन टाकले. सिद्धाने स्वतः करून आल्यावर गाढवाचे कात व काळीज नसलेले पाहिले व रामाने विचारले-"जवाडा, कात व काळीज खाऊन मला हे तुझे उष्टे खायला ठेवलेस का?"

कोल्हा तत्क्षणे म्हणाला-"घओ, अम म्हणू नका. माझ्या कंठावपय सांगतो, या जवाबराका कात व काळीज नसतात. नाहीतर तुम्हाला पाहून पळून गेलेलं जनावर पुन्हा घरत घाले असते का? त्याका कात नाहीत म्हणून तर आपली गर्जेत त्याला एकायला आली नाही आणि आपण उडी मारलीत तेव्हा जो आवाज झाला त्याला ऐकू आला नाही. त्याला काळीज नाही. म्हणून आपले अयंकर रूप पाहून तो म्हाला नाही. काळीज नसल्यामुळे त्याला भीती ही गोष्ट माहीत नाही. ते इकडे गेले आणि तेव्हा पळाले होते त्याला शिराळें असे कारणच काही मळते. म्हणून तर मी त्याला पुन्हा इकडे बोळावून बाणू शकलो."

सिद्धाना कोल्हाचे म्हणणे खरे वाटले. सिद्धानेच कोल्हानेमुढा गाढवाच्या कठिरावर ताब मारला.

माकडाने मगरीला गाढवाची गोष्ट सांगितली व म्हणाले-"मूर्ख! तू मला कसवायला निघाला होतास, परंतु दुधिष्ठिर नावाच्या कुंभारासारखे चुकून तू खरे सांगून टाकलेस.

सवाही करायला निघाला असतां खरे सांगणाऱ्या त्या दुधिष्ठिरासारख्या मूर्ख व्यक्तीला शेवटी दुःखीच व्हावे लागते."

मगरीचे ती गोष्ट सांगायला आग्रह केला. तेव्हा माकड गोष्ट सांगू लागले.

बीरकुंभाराची गोष्ट

एकादा एक कुंभार खूप पिऊन झिगून आपल्या घराच्या परसात पळत गेऊन पडला तेव्हा एका खांपरावर त्याचे कपाळ

आपटलें व मोठी जखम झाली. खूप रक्त वाहलें वेळेवर औषधपाणी न आल्यामुळे जखमेत पू आला. पुष्कळ दिवसांनंतर जखम भरली, परंतु जखमेच्या जागी मोठा वण राहून गेला.

पुढे काही दिवसांनी तो कुंभार राही त्या प्रदेशात दुष्काळ पडला. म्हणून आपलें गाव सोडून कुंभाराला दूरच्या गावी एका राजाच्या पदरी तोंकरीसाठी जावें लागलें.

त्या राजाने जखमेचा तो मोठा वण कपाळावर पाहून विचार केला, हा कोणी तरी शूर पराक्रमी असावा. हा तळहातावर प्राण घेऊन शत्रूच्या गोळात शिरून युद्ध करावला गेला असणार. म्हणून तलवारीचा वार लागल्याने जी जखम झाली तिचा वण असल्या पाहिजे. याच्या तोंडावर आणि दुसरा कोणताही वण दिसत नाही. पाला पाहिला तर रणांगणाला कधी याने पाठ दाखविली असेल असे वाटत नाही. हा आपल्या पदरी राहण्यालाच एक शूर पराक्रमी आहे. म्हणून राजाने कुंभाराला सैन्यात मोठ्या

वगैरे देऊन त्याचा सत्कार केला.

राजाने कुंभाराच्या बाबतीत जी आणुलकी व आदर दाखविला तो क्षत्रिय-वीरांना आवडला नाही. त्यांच्या मनात हेवाच वाढला. पण कोणी काही बोलून दाखविले नाही. कारण एक तर राजाला राग येईल दुसरे कदाचित् तो खरोखरच कोणी शूर सन्निध असावा असेही त्यांना वाटले.

कुंभाराला आपल्या पदरी नेमत्यावर काही दिवसांनी राजाला शत्रूशी युद्ध करण्याचा प्रसंग आला. त्याने अश्वसैन्य व गजसैन्य तयार करविले व रणांगणावर कोणाकोणाला पाठघातचे त्यांची निवड केली. राजाने आपल्या सैन्याची पाहणी करीत असता त्यावेळी कुंभाराला पाहून विचारले—“हे क्षत्रिय वीर पुरषा! तुझा माव काय रे? तु कोणत्या जातीचा? तुझ्या कपाळावरचा हा वण कोणत्या युद्धात पडलेल्या जखमेचा?”

भल्लूक मांत्रिक

[५]

[वितकेतु राजाला दंड देण्याच्या हेतूने भल्लूक मांत्रिक कालीवर्मा व इतर नोकांवरोबर राबधानीच्या दिशेने निघाला. तेव्हा राजा दुर्मुखच्या सैनिकांनी त्यास अडविले. नंतर मांत्रिक दुर्मुख राजाकडे गेला आणि त्याने चांडालाच्या अंगाला आपल्या भंडवस्थाने स्पर्श केला भाव तो अस्वस्थ होऊन हाताखाला परणू फिरवीत दुर्मुखाच्या अंगावर घाबला. पुढे—]

चांडालाने एकाएकी अस्वल होऊन आपल्या तळापत्या परशूने दुर्मुख राजावर हल्ला केला तेव्हा दुर्मुख सगभर घबक होऊन पड्यात राहिला. त्यावेळी राजाचे अंगरक्षक त्याच्या रक्षणासाठी पुढे सरसावले. भल्लूक रूपात असलेल्या चांडालाने त्यांना लाथ मारून बाजूला ढकलले आणि वेगाने दुर्मुख बसला होता तिकडे निघाला. तोपर्यंत दुर्मुख स्वतःला सावरून ओरडला—“अरे, आपले सैनिक कोठे आहेत? अंगरक्षक कोठे नाहीसे झाले? या अस्वलाला अडवा आणि ठार करा.” असे म्हणत दुर्मुख आपल्या आसनावरून खाली उतरून पळाला आणि बददिशी आपल्या घोड्यावर जाऊन बसला. त्याच्या पाठीमागे एक अंगरक्षक देखील दुसऱ्या एका घोड्यावर उडी मारून बसला.

अंगरक्षक दुर्मुखाचा म्हणाला—“महाराज या क्षणी आपण येथून पाय काढणेंच

हिताचे होईल. आपले सैनिक नवीकाडी तंबूत वे खेड्यांत आराध करीत आहेत. येथी बातमी कळून इकडे यायला त्यांना बराच वेळ लागेल. ते यायच्या बात ही मांत्रिक या अस्वलाच्या मदतीने वापणा सर्वांना जोळवेल."

अंगरक्षक हे सर्व सांबत असता राजा दुर्मुखाचे त्याच्यावर घावून येत असलेल्या अस्वलाला पाहिले आणि घोटघाला टांच मारली. थोडामुड्या अस्वलाला पाहून विशरला आणि लगामाला झटका देऊन जोराने पळू लागला.

राजा दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक दोघे एक लागलेले पाहून कालीवर्मा निराश

आल्यासारखा मांत्रिकाला म्हणाला-"गुरूवर्य! या प्रांतातील दोघां शासकांपैकी एक तर आपल्या हातात बालाब आहे व दुसरा निसटला. आपले अस्वल त्याचा पाठलाग करून त्याला बळू शकत असे नाही मला वाटत."

भल्लूक मांत्रिक दुर्मुखाच्या घोड्या पाठोपाठ पळवणाऱ्या अस्वलाकडे पाहून समाधान झाल्यासारखी मान हलवून म्हणाला-"कालीवर्मा! तुम्बे बाणत्या बांडाळाच्या धरमूने मेला नाही तर तू व बी पुढे काय करावयाचे त्याचा विचार करू." जंतर तेथे दुर्मुखाचा मंत्री व सत्तागार अरघर कापत उभे होते त्यांच्याकडे करड्या नजरेने पहात भल्लूक मांत्रिक म्हणाला-"काय रे, तरमग तुम्ही बाता हे सांगा नवरावर स्वारीला निघाला आहां ना? की पुन्ही चंद्रशिला पण तुमच सैन्य वगैरे कोठे आहे?"

त्या प्रश्नाचे उत्तर दुर्मुखाच्या सत्तागारापैकी एकाचे धावण्या आवाजात दिले-"आम्ही काय सांगणार? आपण तर महामांत्रिक आहो. आपत्तपयंत आपल्याला आमचे सैन्य कोठे आहे, हे नक्कीच कळले असणार! परंतु आपण विचारलेलेच म्हणून सांगतो. आमचे सैनिक नवीकाडी तंबूत व खेड्यांत निघांमी प्रेत आहेत व

त्याचबरोबर आपली शास्त्रास्त्र पाजळवून सज्ज करीत आहेत."

ते उत्तर ऐकून भल्लूक मांत्रिक सदसरां हसू लागला. जवळच जीवगुप्त बसित होऊन ते सर्वे वृक्ष पहात उभा होता त्याला मांत्रिक म्हणाला-"काय रे चंद्रशिला नगराच्या मध्या! तू दुर्मुखाचा सत्तागार म्हणाला ते सर्वे एकलेंस ना?"

"होय, सर्वे एकलें. मला हे सर्वे वृक्ष पाहून असे वाटू लागले आहे की मला जातां वेड लागणंय उरलें आहे!" जीवगुप्त म्हणाला.

"अस्स! मी व कालीवर्मा हा प्रदेश सोडून हिमातयात व त्याच्या पलीकडे जाण्यापूर्वी बाणजी काही एमेंडनोरांची एमेंड उत्तरेन त्यांना वेड लागावे असे आम्हांला वाटते आहे. काय रे महामध्या, मी म्हणतो ते बरोबर आहे ना?" भल्लूक मांत्रिक आपला मंत्रबंध जमिनीवर आपटीत म्हणाला.

"ती आपली मेहेरबानी!" मंत्री जीवगुप्त मान खाली करून म्हणाला. भल्लूक मांत्रिक पुढे काही बोलणार इतक्यात कालीवर्मा एका आमराईकडे पहात म्हणाला-"गुरूवर्य! पूकळसे सैनिक आले व तलवारी घेऊन याच बाजूला येत असलेले दिसत

उपसली आणि पवळ उभे असलेल्या अित-केतुच्या सैनिकांना त्याने तयार रहायला सांगितले.

राजा दुर्मुखाचे सत्तागार आतांपयंत तसेच पाश्चात्येच्या अवस्थेतच होते. भल्लूक मांत्रिक त्यांना म्हणाला-"अरे ए! तुमच्यापैकी एक जण त्या सैनिकांकडे जाऊन, तुमच्या राजाची काय कुतूहल झाली हे त्यांना वाऊन सांगा. त्यांनी मूर्खपणाने आमच्यावर हात टाकलाच तर मी तुम्हाला बाय आणि त्यांना हरण करून टाकून तुम्हालाच त्यांच्यावर सोडीन."

"हे महामांत्रिक कळू शकतील हे मी

सारखा होऊन आपल्या तुकडीतल्या सुयारे पन्नास कोनांकडे वळून म्हणाला—“तुम्ही हे म्हणताहेत ते ऐकलेत ना? परंतु ही सर्व जाहू आहे. आपण सर्व मिळून एकदम हल्ला केला तर त्या मांत्रिकाला आणि त्याच्या साथीदाराला ठार करणे आपल्याला शक्य नाही का?”

“परंतु तेवढ्या अवघोत तो मांत्रिक आपल्यापैकी काही जणांना हरण आणि काही जणांना वाघ फक्त टाकील व हरणांना वाघ खात असलेले पाहून टाळभा वाजवून संमत पाहील त्याचे काय? तोमुढा विचार नको का करायला?” सैनिकांपैकी एकजण पुढे होऊन सर्वांकडे ग्हाल म्हणाला.

“नायक साहेब! आम्ही महाराज दुर्मुख पांचे मोठे खातो आहो. तेव्हा वेळ पडल्यास त्यांच्या रक्षणासाठी प्राणोत्सर्ग करावा लागला तरी आपण तयार राहिले पाहिजे. परंतु आतांचे वापस जे काही ऐकले त्याप्रमाणे विचार केला तर महाराज अजून जिवंत असतीलच याची तरी काय साजवती? समजा, त्या भयंकर अस्वत्थाने आपल्या परवाने महाराजांचा शिरच्छेद केला असेल तर आपली राजभक्ती व शौर्य कुकटण पोल्यासारखे नाही का?” आणखी

एका सैनिकाने पुढे होऊन दलनायकाचा समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला.

ते ऐकल्यावर नायकाच्या मनात दुसराच विचार आला. त्याने एकदा बहूकडे नजर फिरवून पाहिले व विचार करू लागला—‘वर हे लोक म्हणतात वसा आपल्या महा-राजांचा शिरच्छेद झाला असेल तर आपण स्वतः नाही वळकावण्याचा प्रयत्न करून का पाहू नये?’ नंतर आपल्या सैनिकांकडे वळून म्हणाला—“बरोबर आहे, तुमचे म्हणणे खरे वंशधराला नगरीवर स्वारी करण्याऐवजी उदरगिरीला परत जाणव जास्त हिताचे होईल.”

मल्लूक मांत्रिकाने बाजूलाच असलेल्या कालीवर्माकडे वळून बोळबाने खून करीत म्हटले—“कालीवर्मा! मी दुखा दुर्मुख नेत्याच्या सैनिकांचा प्रमुख म्हणून नेमतो. तू त्या तुकडीच्या नायकाला विचारून तर पहा की तो आपल्या हातातकी तलवार तुला द्यायला तयार आहे की नाही?”

कालीवर्मने लगेच पुढे जाऊन त्या दल-नायकाचा दरवाजून विचारले—“तू आम्हाचे पुढवर्ष म्हणाले हे ऐकलेत की नाही? तेव्हा तू काय ती विचार कर व काम ते उत्तर दे तू आपली तलवार मला द्यायला किंवा जमिनीवर टाकायला तयार आणेल का?”

दलनायकाने कालीवर्मा व मल्लूक मांत्रिक दोघांकडे फक्त एकदाच पाहिले. त्याने इतवार बरली होती खरी, परंतु त्याचा हात बरबर कापत होता. तो खालच्या आवाजात म्हणाला—“मी आपली तलवार आपल्याला देऊन टाकती तर दुर्मुख महाराजांविकडे राजब्रह्म करायला तयार झालो असा त्याचा अर्थ होणार! आपल्यासारख्या शौर साहण्या माणसांनी आम्हांका राजब्रह्म करण्यास उद्युक्त करणे सत्य होईल का?”

“ती गोष्ट जाहणपणाचीच समजली जाईल. परंतु तू हे सांग की तुमच्या महा-राजांची राखण आपणाला संभवतःकरिता मिळेल

स्वतःच्या बोळबानीच नाही का पाहिलेले की ह्यांनी त्या बांडाळाला एक अस्वल करून तुमच्या राजाच्या अंगावर कसे सोडले ते?” जीवगुप्तो दुर्मुखाच्या सत्या-गाराने समजावून सांगितले.

राजा दुर्मुखाच्या भय्यांनी व सल्ला-गारांनी एकदा परस्परांकडे पाहिले. त्यांच्या पैकी एकजण तेथून निघावा आणि त्यांच्या बाजूला येत असलेल्या सैनिकांच्या जवळ जाऊन म्हणाला—“आपले महाराज जिवंत परत येईपर्यंत आपण या मांत्रिकाबरोबर वितुष्ट होईल वसे काही करता कामा नये. यातच आपले राजीचे हिते आहे.”

तुम्हा सर्वांना घोष्यात सोडून पळून जाणे तरी एका राजाला प्रोत्तेय का?" असे म्हणत भल्लूक मांत्रिक दलनायकाच्या बाजूला उभा असलेल्या एका सैनिकाला त्याने स्वतःकडे पाठमोरा उभा करून त्याच्या पाठीला आपला यंत्रबंद स्पर्श करून म्हणाला—"ये, पहा, मी याच्या पाठीवर एक लेप लावतो आहे. तू व तुझे सर्व अनुयायी येऊन पहा, तुमच्या महाराजांची काय दुरांत लागली आहे ती."

दुसऱ्या क्षणात त्या सैनिकाच्या पोशाखाच्या पाठीकडची बाजू काढी झाली. त्यात आरक्षारक्षे स्पष्ट दिसू लागले. त्याच एका जंगलात जोडे भरधाव पळवीत

दुर्मुख व त्याला अंगरक्षक जात असलेले दिसले. त्यांचा पाठलाग करीत अस्वल धावत होते. दुर्मुखाचा घोडा पुढे होता. पाठीमागून बळून पाहून राजा दुर्मुख मोठ्याने किकाळी फोडून मागल्या अंगरक्षकाबरोबर दिशा बदलून पळू लागला.

आता अचानकपणे दुर्मुखाचा पाठलाग करीत येणारे अस्वल समोर येताच हत्ती त्याला सोडेने उचलणार तेवढ्यात अस्वलाच्या रूपात असलेला बांडाळ कर्कश आवाजात ओरडला आणि त्याने त्याच्या धरगुचा प्रहार हत्तीच्या सोडेंवर केला. सोडें मध्येच अर्धवट तुटली व लोंबकळू लागली. हत्ती किचाळत मागे सरतू लागला. परंतु त्याच वेळी अस्वल त्याच्या पाठीवर बडले आणि त्याच्या गंडस्थळावर परसूच्या दांड्याने प्रहार करून ओरडला—"तो दुष्ट दुर्मुख कोठे आहे? त्याचा शिरच्छेद करणार आहे मी!"

मध्यंतरी राजा दुर्मुख जंगलात पुष्कळ दूर निपुन गेला होता. त्याला अशी भीती वाटू लागली होती की अस्वलाबरोबर हत्ती सुद्धा त्याचा पाठलाग करतो आहे. अंगरक्षकाने दुर्मुखाला सावध करीत म्हटले—"महाराज! आपण वाट चुकून आपल्या राज्याच्या हद्दीबाहेर कोठेतरी चाललो आहो, असे मला वाटते आहे."

ते ऐकून दुर्मुखाला राग आला. तो म्हणाला—"भूखा! स्वतःच्या विवापेक्षा राष्ट्राची हद्द मोठी आहे का?" असे म्हणत त्याने आपल्या ओडघाळा जीताने एक चावूक ओडला.

तिकडे भल्लूक मांत्रिकाने सैनिकाच्या पाठीवर यंत्रबंदीचा प्रहार केला. तो सैनिक यंत्रबंदीचा वार जखम होऊन मोठ्याने ओरडला. तेव्हा मांत्रिक त्याला म्हणाला—"मी या सैनिकाच्या पाठीवर जो स्पर्श लावला होता, तो छाने बिभडवून टाकला. काही हरकत नाही. तुम्ही स्वतःच्या डोळ्यांनी आपल्या राजाचा पळून जात असलेला पाहिलेत ना? मग तुम्हाला काय म्हणायचे आहे?"

मांत्रिकाने दलनायक व त्याच्या सैनिकांना विचारले.

भल्लूक मांत्रिकाच्या शक्तीची काता चमंगली ओळख झाली असल्या कारणाने दुर्मुखाचे सर्व सैनिक एक स्वराने म्हणाले—"आपणच सांगावे, आम्ही काय करावे?"

"तरमग तुम्ही सर्व माझ्याबरोबर चंद्रशिला नगरीकडे चला. तिथल्या जितकेतू राजाचे डोके ठिकाणावर आणायचे आहे. तरमग एका, या क्षणापासून तुमचा धुडारी काळीवमी आहे." भल्लूक मांत्रिकाने आज्ञा केली.

त्यानंतर सर्व चंद्रशिला नगरीकडे वळले. त्यावेळी तिकडे जंगलात दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक दोघांचा झाडावर कपून बसलेला

लुटारूचा पुढारी नागमल्ल याने पाहिले. म्हणाला-“समोरच्या धोड्यावर वसून येणाऱ्याच्या पोशाखावरून असे वाटते आहे की हा कोणी तरी श्रीमंत घराण्यातला असावा. त्याच्या पाठीमागून येणारा त्याचा तोकर असावा. आपण त्या दोघांचा जिवंत वरले तर त्यांची सोडनपूक करून पेयाया कडून भोठी रक्कम काढता बईल.”

त्यावेळी नागमल्लचा एक अनुयायी आपल्या हातातील दोरी हलवीत म्हणाला-“मालक, समोर जाऊन त्यांना जिवंत वरणे सोपं नाही. त्यांच्या हातात तलवारी आहेत. म्हणून दोंरीचा फास टाकून त्यांच्यामैकी पुढल्याला वरणे बरोबर नाही का होणार?”

“वाहवा! तू तर पारच चांगली युक्ती सुचविलीस. पहा, ते इकडेच येताहेत. तर मग तू फास टाकून पुढे येणाऱ्याच्या कंबरला फास बसेल असा एकड आणि त्याला वर ओढून घे. दुसऱ्याला जाव्ही दोघे पातून घे.”

राजा दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक दोघांना कल्पनाच नव्हती की त्यांच्यावर कोणते संकट ओढवणार आहे. त्यांना वाटत होते की भल्लूक भोत्रिकाने सोडलेले फक्त अस्वलच त्यांच्या मंगावर येत आहे व तेवढ्याच धोका त्यांच्या जिवाला आहे. म्हणून दोघे त्या बसलेल्यापासून जितके दूर पळता येईल तितके दूर पळण्याच्या फिकीरीत होते.

दुर्मुख आपल्या धोड्यावर वसून लुटेरे होते त्या आडाखाळून जाऊ लागला तेव्हा नागमल्लाच्या अनुयायाने आपला फास त्यांच्यावर फेकला आणि फास कंबरला कसून बसल्यावर त्याने वर त्याला ओढून घेतले. धोडा फळत होता म्हणून पुढे निघून गेला. दुर्मुखाला कल्पनावेसील नव्हती की त्यांच्यावर हे नवे संकट अचानक कोठून येत होते. त्याच वेळी नागमल्ल व त्याचा एक साथीदार आपापल्या तलवारी उपसून अंगरक्षकाच्या धोड्यासमोर सबधा टाकून उभे राहिले. (क्रमशः)

पाप्याची पुण्याई

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाबाश्वळ गेला, प्रेठ खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे भौन होऊन स्वघानाच्या विघेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! तू काहीतरी महापावक करून त्यातून मुक्ती मिळावी म्हणून इतके श्रम करीत आहेस का? कारण पापमुक्ती मिळावी म्हणून मागे शंभू असेच एक व्रत करून कष्ट सहन करीत होता. धी तुला त्याची गोष्ट सांगतो. लज देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ पोस्ट सांगू लागला.

शंभू हा एका कोटघाघीशाचा मुलगा होता. बाप वारल्यावर पेशाने जो काही भोगविलास भोगणे शकत आहे तो सर्व त्याने अनुभवला. मुख्यभोग घेण्यासाठी सर्व पामे केली. त्याने न केलेले असे जमीतीचे काम चरलेच नव्हते. अशात-हेने देवा

मर्यादी भोळी न बळगता शंभूने सर्व आयुष्य घालविले खरे, परंतु वाचक्य गंड लायले तसे त्याला आपल्या गत आयुष्याबद्दल दुःख वाटू लागले. तो विचार करू लागला की अगदी दीन दख्खीसुद्धा त्याला शक्य होईल तेवढे पुण्य कार्य करून परलोकात सुखप्राप्तीसाठी प्रयत्न करतो. परंतु आपण सर्व आयुष्य, सर्व साधनसंपत्ती प्राप्त झाली ही फुकट घालविले आणि एकदेखील पुण्यकार्य केले नाही. ती परचासण करू लागला.

त्याच्या जीवनात एकदम पालट होऊ लागला. भोगविलासापासून त्याचे मन विटले. उरलेले आयुष्य दानधर्म करण्यात घालवायचे त्याने ठरविले. शंभू म्हणजे महापावी असे समजणारी सर्व गावकरी

मंदळी त्याच्यात ह्या बदल दाखवता पाहून चकित झाली. त्याला दान धर्म व देवकार्य करीत बसलेला पाहून जोक त्याला देवमाणूस मानू लागले. त्याच्या हातून दान घेणारे गरीब लोकदेखील आश्चर्य करू लागले. परंतु त्याच्या मुलांना मात्र शंभूचे हे काम मुळीच पसंत पडले नाही. त्याच्या शायकोला व मुलांना त्याला बुद्धिभ्रम तर झाला नाही असे वाटू लागले. त्यांना वाटे तो अवाच दानधर्म करीत राहला तर घरासली सर्व संपत्ती तर जाईलच शेवटी राहते परसुद्धा जाईल. म्हणून मुलांनी वाटे करून प्यायसा आग्रह धरला. शंभूने त्या शेवटीच नकार दिला नाही. पापमुक्ती हवी असेल तर ती

स्वतःच्या मिळकतीचे दान करूनच मिळविली पाहिजे. असे त्याला वाटू लागले.

त्याने आपल्या हस्तेटीचे वाटे करून त्याचा म्हणून जो यादा होता तो सर्व दानधर्म करण्यात खर्च करून टाकला. शेवटी राहते घरमुद्धा विकून टाकले, नंतर उरलेले आयुष्य तीर्थ यात्रा करीत घालविण्याचे ठरवून तो घरून निघाला.

तो अरण्यमार्ग जात असता एक ब्रह्मराक्षस त्याची वाट अडवून म्हणाला—“तू कोणीतरी चांगला देवमाणूस दिशतो आहेस. माझ्यावर थोडी कृपा करशील का?”

शंभू त्या ब्रह्मराक्षसाला पाहून थोडा-देखील भयाना नाही. त्याने विचारले—“काय, काय म्हणालास?”

“मी आपल्या आयुष्यात अनेक पाप-कर्म केली, म्हणून ब्रह्मराक्षस झालो. तुम्ही नळा आपली पुण्याई दान करून सत्ता पापमुक्ती घ्यावी.” तो ब्रह्मराक्षस म्हणाला.

“करतो, मी तुझ्या इच्छेप्रमाणे तुझ्या मनासारखे करतो.” असे सांगून शंभूने अक्षरच्या जीवनात जे पुण्य संपादन केले होते ते त्या ब्रह्मराक्षसाला दान केले.

परंतु ब्रह्मराक्षसाचे रूप पालटले नाही. तो हताश होऊन म्हणाला—“तू पुण्याई कमावली तरी होतोस का दान करायला?”

परंतु तेवढ्यात आकाशातून एक दिव्य विमान उतरले. ब्रह्मराक्षस त्यात बसायला निघाला. परंतु सारख्याने ब्रह्मराक्षसाला

बाजूला ठकलून विमानात कंभूला बसविले, ब्रह्मराक्षस पहात राहिला. विमानआकाशात उडता राहता अवस्थ झाले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा, संभूने आपले संवत्स दानधर्म करण्यात खर्च केले असूनही त्याला पुण्यप्राप्ती कधी काय झाली नाही? त्याने केलेल्या सर्व पापांपासून त्याला मुक्ती मिळण्यापुरता दानधर्म केला नव्हता का? किंवा त्याने स्वार्थ बुद्धीने दानधर्म केला म्हणून? त्यातून आपघर्ष म्हणजे ब्रह्मराक्षसाला मुक्ती मिळाली नाही आणि शंभू स्वतः स्वसंस्कारांनी गेला. या सर्व संकल्पने समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची धंभर शकले होऊन तुझ्याच शय्यावर लोळू लागतील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“कंभूला पुण्यप्राप्ती झाली नाही वसा विचार करण्याचं मुळात चुक. आपल्या पूर्वोप्प्रा जीवनावद्दल परचात्ताप करू लागला त्या क्षणापासून

त्याने पुष्कळ पुण्य संपादन केले. त्याच्या मनातल्या कौण्ठ्याही कोपन्यात स्वार्थ बदला नाही. वसे नसते तर त्याने त्याच्या बायकापोरांच्या वाढ्याची इस्टेट सुद्धा स्वतः पुण्य संपादन करण्यासाठी खर्च केली असावी. यातून जाला म्हणजे त्याच्या सारखीच पापकर्मे करून ब्रह्मराक्षसाचा जन्म ज्याला मिळाला होता त्याला पापमुक्त करण्यासाठी कसाबळेली पुण्याई दान करायला तो तवार झाला. परंतु ब्रह्मराक्षसात स्वार्थबुद्धी राहून गेली होती. तो दुसऱ्याच्या पुण्याईवर स्वतःची धुनवी करून घ्यायला तयार झाला होता. म्हणून त्याची इच्छापूर्ण न होता तो ब्रह्मराक्षसच राहला. या संदर्भ तिलमान स्वार्थ न राहल्यामुळे कंभूलाही देवांनी विनाय पाठविले, त्यात भावचर्य करण्यासारखे काही नाही.”

अशातऱ्हेने राजाचे मोन भग होताच वेताळ श्रेतासह अवृष्ट झाला आणि माझ्या जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

विधिलिखित घडलेच नाही!

अभिप्रेत्या राजा चरमेन ताका ज्योतिषशास्त्रावर फार विश्वास होता. स्वाने भोवतणच्या राज्यावर स्वारी करावे ठरवून ज्योतिष्याला भविष्य वर्तवण्यास सांगितले.

ज्योतिष्याने राजाची जन्मकुंडली पाहिली व म्हणाला—“महाराज! या वर्षी आपली सद्दशा बांधवी नाही. मनुकहुन पराभवाची लक्षणे आहेत.”

राजाने कोणाचा ते फळविले नाही व कोठेही स्वारीवर गेला नाही.

एक वर्ष झोडले. मंड्याने राजाला ज्योतिष्याने वर्तवलेल्या भविष्याची प्राढम्य करून दिली व म्हणाला—“महाराज, आपण ज्योतिष्यावर कधी विश्वास करू नका. केव्हा नपति आपला मनुकहुन पराभव होईल असे भविष्य ज्योतिष्याने वर्तवले होते. परंतु आपण मुद्दम केले नाही आणि आपला पराभवही झाला नाही.

तेव्हापासून राजाचा ज्योतिषशास्त्रावरचा विश्वास उरला.

म्हणून त्या तिला बोलवायला जाऊ. परंतु विद्यावती कामाच्या गर्दीत आहे असे दाखवून त्यांना अंगणातूनच निरोप देई.

एके दिवशी दुपारी एक गाईही आला. गल्लीतल्या सर्व कामका मंथत पहायला बाबल्या, परंतु विद्यावती त्या बाबूला फिरकलीमुढा नाही "अहो माझ्या मणदा पायच्या आहेत ना, शुध्कळ कामे आहेत ती म्हणाली

त्याच प्रमाणे काशीहून एक कासार आला किंवा कांचीपुराहून कोणी रेशमी लुगडी घेऊन आला तरी त्याच्याबरो बोलवायला किंवा भाव करायला बुद्धा विद्यावती घराबाहेर बसत नव्हती "मणदा मणार आहेत आणि एका मणसराची ही फुरसत नाही ही" असे सांगून सर्वांना पाठवून देई मणदा बऱ्याच कोईबड असल्या पाहिजेत तर असे सर्वांना वाटे तिच्या मणदा कशा आहेत, पाहिले पाहिले बार्द, असा विचार करून त्या केव्हां येतात याची त्या वाट पहात होत्या.

त्या निवासातली याही बाबतलाय कडा बागतात पाहण्यासाठी गल्लीतल्या सर्व बायका विद्यावतीच्या घरासमोर पाहूनचान सोप्यात पाहून व गतर घातून आऊत व तिथळ वळत पहात यत्न आल्या

तिच्या मणदापैकी एक मणदा मोलीत बसली होती तर दुसरी लहान भाजीत बसली होती विद्यावती इकडून तिकड गर्दीत हिडत होती

गमन पहायला आल्या बायकांपैकी एक गल्लीची 'बाई बाई' इतके दिवस ही वाई पवतयच करत का घर हाक्यावर घेत होती याची धराच्या बाहेर सुद्धा पडली नाही

'कामाचं नाव काढलं की मास हातपाय सोडून जातात बाई' म्हणून मी रागच्या बाहेर पडले नाही

"आमची बहिती म्हणजे तुमला गोघळ हो!" मणदा खरं कथा एकल्यावर म्हणाल्या आणि हसू लागल्या

कजं फेड

एक दिवस प. आराब एक बकरी विकत घेण्यासाठी व्यंकूनडून इहा बराह करी मागून पत्ते ही नफरी घरी येत्यावर शिबू भोकरन येती. म्हणून शिबूने कर्ज फेडण्याचे गळायत ठरवित कर्ज मावायला येऊन येऊन व्यंकू येई तेव्हा तेव्हाची बायको 'बराह गहा गहा' म्हणत राग.

गिरच्या पराप्रपरेर मगू पडत असे त्याने पिटुला मणसाबने "कावरे बराह राहून राधवा कावरी बराह नसल्याचे सांगतोय काय? मी व्यंकूला सांगलो इव!" शिबूने त्याला एक बराह इतल त्याचं तोंड बंद केले. परंतु तेवढ्यावर मगूने तोंड बंद झालं नाही तो किथंय केव्हा व्यंकूनडून एकेक बराह घेत गेला.

"क दिवस व्यंकूनी व शिबूची मांड पडली तेव्हा शिबू व्यंकूला म्हणाला 'मी लोक'न तुला कजं फेडली बाबा!'

मगून वसून करून दिले की रे, तू मकी आणखी बायला!" व्यंकू म्हणाला.

कुचकाभाचा मंत्री

एका मुलं राज्याच्या दरजासह दोन मंत्री होते. त्याच्यातला राजा हा समजूतदार व शाहीन होता व मंजूर हा बहुमूल्य होरा मंजन त्याच्या साठ्यात मूळ होता म्हणून राजा नेहमी त्याच्याच सल्ल्याप्रमाणे थापे त्यामुळे प्रजेला जनक प्रकारचे कष्ट सहन करावे लागत या बोधाच्या मुळे होराच्या वासातून कसे मुक्त व्हायचे हा प्रस्न सदा सर्वासमोर उभा येतो.

जाणाक्ष नावाच्या एका तुरुंगात एक उपाय सुचला. त्याने त्याला राजकन्येशी त्याचा विवाह झाल्याचे स्वप्न पडले असल्याचे सांगायला सुरदास कैदी, ती आतशी राजाच्या कानावर पोचली. राजाने चाणाक्षला बोलावून विचारले-“कायरे, राजकन्येशी तुझे लग्न झाले असल्याचं तुला स्वप्न पडलं म्हणं? तू सर्वांना सांगत कुटला माहेस?”

‘हाय हाव्ही गोष्टी खऱ्या आहेत’ सला भवान पडलं हो गोंट खरं आणि मी नी गोंट सर्वांना सांगितली ही गोष्ट ही खरं माझ्या स्वप्नात ते होऊ नये तका म्हाराज नाहीतर राजाचा जावई होण मोंट्याच गोंट पडत का?’ चाणाक्ष म्हणाला राजाने आपल्या हाकां मध्यमा भक्ता विचारक.

‘म्हाराज त्याला राजकन्येशी याचा विवाह झाला असल्याचं स्वप्न पडलं त्यात काही चुक नाही’ परंतु त्यात ती गोंट सर्वांना सांगत मूर्ख ही गोष्ट दड करणाऱ्याकड आहे.’ राजा म्हणाला.

‘एक साधर्म्य सांगवान राजकन्येशी विवाह करणं म्हणजे राजाद्वारे आहे. यात फार्मीची शिक्षाच दिली पाहिजे!’ अजूनत मल्ला दिवश जवळ जाणाऱ्याच लोकश करणाऱ्यांसाठी जवळीक राभा हाकं शुद्धाचं.

‘महाराजांना मला क्षमा करावी’ घात माझी चकं काहीच नाही राजकन्येन जांड पुसायकी जवळीकी माझी नाही हे मला कळतं मरणात’ मी मकी तकी म्हणत कितीदा विम्वित तरी निकड दुल्लभ करून आपल्या शत्रूांच्या राज्याच अधिपती भल्लूकदस दांकी माला व राजकन्येचा विवाह समारंभ खरकून घेतला! आतां मी तशी काय करू महाराज? आपणच सांगं.’ चाणाक्ष म्हणाला.

‘महाराजांना मला क्षमा करावी’ घात माझी चकं काहीच नाही राजकन्येन जांड पुसायकी जवळीकी माझी नाही हे मला कळतं मरणात’ मी मकी तकी म्हणत कितीदा विम्वित तरी निकड दुल्लभ करून आपल्या शत्रूांच्या राज्याच अधिपती भल्लूकदस दांकी माला व राजकन्येचा विवाह समारंभ खरकून घेतला! आतां मी तशी काय करू महाराज? आपणच सांगं.’ चाणाक्ष म्हणाला.

‘महाराजांना मला क्षमा करावी’ घात माझी चकं काहीच नाही राजकन्येन जांड पुसायकी जवळीकी माझी नाही हे मला कळतं मरणात’ मी मकी तकी म्हणत कितीदा विम्वित तरी निकड दुल्लभ करून आपल्या शत्रूांच्या राज्याच अधिपती भल्लूकदस दांकी माला व राजकन्येचा विवाह समारंभ खरकून घेतला! आतां मी तशी काय करू महाराज? आपणच सांगं.’ चाणाक्ष म्हणाला.

‘महाराजांना मला क्षमा करावी’ घात माझी चकं काहीच नाही राजकन्येन जांड पुसायकी जवळीकी माझी नाही हे मला कळतं मरणात’ मी मकी तकी म्हणत कितीदा विम्वित तरी निकड दुल्लभ करून आपल्या शत्रूांच्या राज्याच अधिपती भल्लूकदस दांकी माला व राजकन्येचा विवाह समारंभ खरकून घेतला! आतां मी तशी काय करू महाराज? आपणच सांगं.’ चाणाक्ष म्हणाला.

‘अजून मंत्री, या बाबतीत आपण काय करव?’ राजाने विचारलं.

‘म्हाराज, या सल्लूकाला क्षमा केली खर आपल्याच शत्रूां शत्रूांचे म्हणतील. त्याचं होतं उडवावं!’ मंजूर म्हणाला.

‘सेनापती तारुडतोच सल्लूकाला खज म्हणला भासा करा आणि राजपुरोहिताला विचारलं स्वारीसाठी चांगल्यास मूळतं सांगायला सांगा. सर्व गोष्टी लोकर झपझप झाल्या पाहिजेत!’

‘चाणाक्ष मध्येच म्हणाला-’म्हाराज, आपण माझ्या स्वप्नाची गोंट पुरी पुरी ऐकली नाहीत सल्लूकवर्माने माझं लग्न

कसं लावून दिलं, वाटलं आपल्याला? तो पहिल्याच आपल्या राज्यावर सर्वस्व घालून आला व या रंजन व भंजन मध्यांच्या समोरच आपला बंध केला तेव्हा आपल्या वरच्या पूर्ण विश्वासामुळे रंजन मंत्री म्हणाला-“देवासारखे आमचे महाराजच वळे, तर मी जिवंत राहून तरी काय करणार?” असा विचार करून रंजन मंत्रीच यांनी आपल्याला करून घेतली.”

ते ऐकून राजाने आनंदाने रंजन मंत्राला आलगत करून विचारलं- त्या वेळी भंजन मंत्री काय करीत होते?”

चणालं बोलं पुढील म्हणाला-“सर्व राजा आपल्या विरहाने दुःखी होऊन राहत असता भंजन मंत्रीवर ‘मी शरण मागलो आपल्या’ शरणाजवळ म्हणत भल्लूकवर्मांच्या पायां पडलं, भल्लूकवर्मानी त्यांना आपला मंत्री करून घेतले भंजन मंत्रीवर भल्लूकवर्मांचा जयजयकार करू लागले

राजाचे आज अणखी लाल झाले म्हणाला-“हत्ता विश्वासघातकी आहे का

होय? स्वकीय शिक्षा घ्यायला गेली!”

“शिव शिव!” रंजन मंत्री म्हणाला.

“तुम्हांला काय वाटतं रंजन मंत्री?”

राजाने विचारलं सर्वप्रमाणे

राजाच्या सूत्रपणाची चांगली ओळख असल्या कारणाने भंजन मंत्री बरथर कायत म्हणाला-“महाराज! कीव करायची, दया करायची महाराज! जिवंत सोडलास तर आपल्या अनुकूल कोठेतरी दूर निघून जाईल, मुखाने वायुध धालवीन”

भंजनाने त्याच दिवशी राज्याबाहेर पलायन केले तो राज्यसमोर निघून गेला त्या दिवशीच राजाने रंजनमंत्राला विचारलं-“या खाणाडाला काहीतरी चांगलंस इनाम द्यावं म्हणतो आहे!”

“वदनामी न्यायची ती शालीच आहे, याच्याशीच राजकन्येचा विवाह करून द्यावा!” रंजनमंत्री म्हणाला. त्यावेळी तो कसतता धर्षवीत चाणाक्षकडे पहात होता

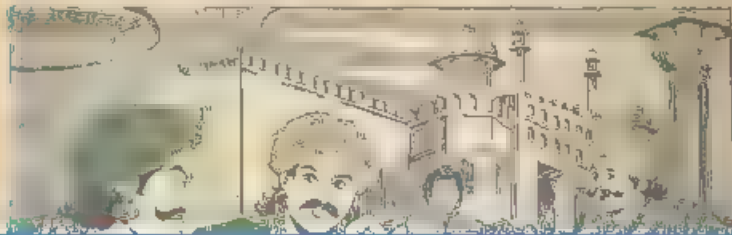
स्वकीय-परकीय

एकदा एका राज्याचे आणि एक लोहाराचे अण शन दूरचा शहराजवळ ही होती एकदा लोहार आपल्या लहानग्या हुतांगाने सोन्याचेर डोक्यात असता सोन्याचा एक कण उडून लोहाराच्या दुकातात जाऊन पडला

तो कण बरेच पडला, त्याच्या शेजारीच एक सोखडाचा कण पडला होता. तो सोन्याच्या कणाचा म्हणाला-“काय रे छोटा तू आपण दुकान सोडून बघा इकडे कां आलास?”

“काय मागू रे दादा? मला निश्चयात घालून घूप आपवून ठोकनाल! ते असंय हास्यामुळे इकडे उडून येऊन पडलो आणखी कष्टदायक हे वाटवं की मार बसतो तो आपल्या स्वकीय सजातीपाकडून नसून दुसऱ्याच एका जातीच्याकडून!” सोन्याचा कण म्हणाला

मला जे कष्ट झाले करावे लागत आहेत ते मी कोणजेवळ बोलून दाखवीत नाही मला विस्तवात घालून आपवितात आणि माझा हात कमी न्यायच्या आधीच धणजे धाव माझा हाक्यावर घाततल ते घाव दुखा जखमीच्याकडून पडले असते तरी मी सहन केले असते, परंतु माझा स्वकीयच माझ्याशी द्रोह करता!” सोखडाचा कण म्हणाला

कीतिवर्षाच्या मनास सवे जण जिंकण्याची म्हत्वाकांक्षा होती. राजाचे भेन पालटणे सामर्थ्याबाबत शक्य नाही, हे ओळखून प्रधानाने राजास सावध करून घेतले—“आपले कुलगुरु राजर्षीचा सल्ला घ्यावा, हे बरं होईल.”

कीर्तिवसन्ति कुमुदश्रव्या आत्मनात् जायन्त आपल्या मित्रमाणा गोष्ट सांगितली.

कुत्सगुरु म्हणाले—“राजा, तू बापल्या जोधारना जिंकू शकतास तर नरकील सर्व जग जिंकू शकशील, तू जोधारवर प्रथम जय मिळव बाणि त्यानंतर मला भेटायला ये जग कोसे जिंकायचे हे सो तेव्हा सजिने.”

एका पञ्चान्वष्टानिन्तेर योगिनो मे प्रह्लाद कृष्णसूच्या दर्शनात्ता जाऊन हुणाव्या "गुरुवर्य" श्री गोधामर जय निळमिर्सा आहे. आतां जग जिंकायचर भाई दाखवा !"

राजा कांश तिनकां तुला सवय गहलं हे पाळकृत्य मां तुला तुलें सांगितल्य होत
वास्तविक जगाचा जिकण्याचा यत्न येला मुळावें पाहणें जातें तुलारास म्हणाले

कातिवमन सदापुन तुलनाम इत्यन्तां च भूतान्ता-^१ साभ्यामी वृद्धा करतो ?”

का ?" बुलबुल म्हणाले

दशावतार

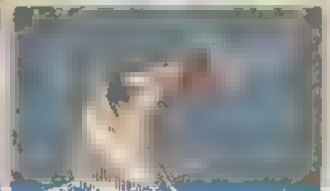
परमात्मा विमूर्तते सत्य वस्तुतः सृष्टी, स्थिति। च
मय करतो ब्रह्मा होऊन जगाची सृष्टी करतो।
विष्णू हा जग पोषण करतो आणि महेश हा जग
लय करतो आणि सची सृष्टी होण्याचा सक्षी देतो।
मुळातच जग नाम रहता। अनादी विष्णू सृष्टी
मधून अवतार घेता। हवामय प्रलय जगता आणि
मग वेग वेगळे संवत्सरे सृष्टी घेता-आवारावारा संप्रत
ब्रह्मा सृष्टीसाठी आणि इतर प्राण्यांना बांध
विषयास हा ते जग पोषण घेतले होते ती सृष्टी
विषयासाठी मिखावरा पोषण घेतली संप्रत
सृष्टी शास्त्रांची श्रुती सृष्टी घेती।

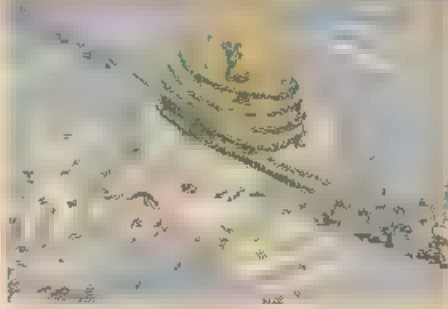
३५४ २ श्रीगणेशाय नमः ३५५ ३ श्रीगणेशाय नमः

भारत सरकार द्वारा प्रकाशित

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ते बड़े पण्डित आचार्य दिल

महाराजवालों की बहन आणि नगरात वापकीन होती करून अगून प्राप्तीकरतो त्या व २१ व ती समुद्रमग्न होते म्हणून परागमन पाण्यात बुड लागला म्हणून विष्णूने कुमारावर घडून तो परंत आपल्या पायीर घेतला व बुड दिना नाही

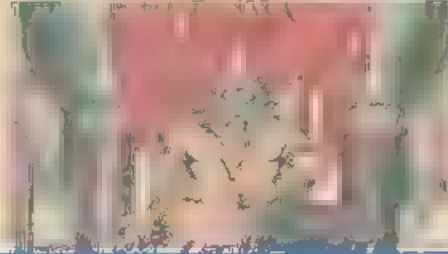
महाराज एका दिवशी नगराच्या रात्र्याने धुवोवा घडून आणि समुद्रात बुडवले तेव्हा विष्णूने बराह वाहनात धुवोवा करून त्या रात्र्याला बघ केला आणि धुवोवाचा उद्धार केला.

महाराज एका दिवशी नगराच्या रात्र्याने धुवोवा घडून आणि समुद्रात बुडवले तेव्हा विष्णूने बराह वाहनात धुवोवा करून त्या रात्र्याला बघ केला आणि धुवोवाचा उद्धार केला.

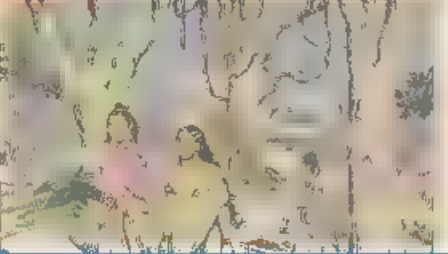

महाराज एका दिवशी नगराच्या रात्र्याने धुवोवा घडून आणि समुद्रात बुडवले तेव्हा विष्णूने बराह वाहनात धुवोवा करून त्या रात्र्याला बघ केला आणि धुवोवाचा उद्धार केला.

महाराज एका दिवशी नगराच्या रात्र्याने धुवोवा घडून आणि समुद्रात बुडवले तेव्हा विष्णूने बराह वाहनात धुवोवा करून त्या रात्र्याला बघ केला आणि धुवोवाचा उद्धार केला.

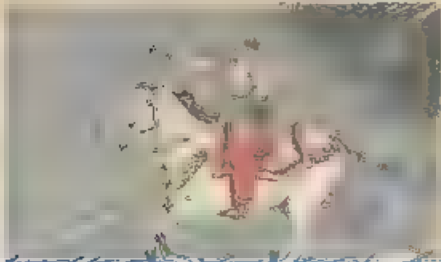
महाराज एका दिवशी नगराच्या रात्र्याने धुवोवा घडून आणि समुद्रात बुडवले तेव्हा विष्णूने बराह वाहनात धुवोवा करून त्या रात्र्याला बघ केला आणि धुवोवाचा उद्धार केला.

पुलातन विष्णूने कुशावतार घेऊन
असुरांना पराजय जाणवता
जव भयानक दाखविला त्याने अशुरांच्या
संग्रहालयाची पोटा घुसे घेतली प
दरून वार लावली

विष्णूने कुडा रुपे अवतार घारण केला
व अनेकां मुक्तीचा मार्ग दाखवून
अहिंसेचा उपदेश केला. जीवनात
ही दुखे भोगावी लागतात ती कधी
सह्य करावयाची हे कुडातून दाखविले

पातकांमोड देव विदे मला भरण
वट झाले आहे विष्णूने वनकीचा
अवतार घेऊन माणसांना देव
पणतीचे निमित्त करून पृथ्वीवर
आवर्षा जीवन विधर केले

राज्याचे क्षेपकुशल

सूर्यवर्मा नावाचा एक राजा काशीचा
राजा होता. त्याला मुलवाढ काही
नव्हते परंतु ईश्वरकृपेने वरून दिवसाला
एक मुलगी साठी. राजाने तिला लाडात
वाढविले मुलगी मोठी झाली तेव्हा तिचे
लहान करणे आवश्यक होते राजाच्या
नातेवाइकात किमंज सरदार सेंटली
होतो त्याच्या बराभ्यातल्या तिघांनी राज-
कन्येला मागणी घातली त्या तिघांची
नावे अनुक्रमे अजयकुमार विजयकुमार व
सुधीरकुमार बघी होती राजकन्येचे नाव
रुपवती होते.

सूर्यवर्मा तिघांना भेटायला बोलावून
म्हणाला-“तुम्ही एक वर्षभर देशाटन करून
राज्याच्या हिताच्या दृष्टीने कोणती तरी
विद्या शिकून या ज्याची विद्या मला
सर्वोत्तम वाटेल त्याच्याशी मी रुपवतीचे
लहान करून देईन”

तिघे निरनिराळ्या भाषांनी तीन दिशांना
देशाटन करून एका वर्षाने परत आले
राजाने तिघांची उत्तरेपुढी छवस्थी तीन
निरनिराळ्या जागी केली त्याने तिघांना
एकेकट्याने बोलावून त्यांनी कोणत्या विद्यात
प्राविध्य प्राप्त केले आहे ते विचारले

अजय म्हणाला-“मी एक अद्भुत मंत्र
शिकून आलो आहे त्या मंत्राचा खप
केला की भूकूप होतो. शत्रूंचे कधी स्वारी
केली तर शत्रूंचा नाश करणे शक्य होईल

“गरज मागल्यावर भूकूप घांविण्या-
भाळी तो मंत्र परत कसा घ्यायचा?”
राजाने विचारले अजयचे तोंड उतरले
कारण त्याच्या अवघडे उत्तर असे

विजयकुमार एक अद्भुत मंत्र शिकून
आल्याचे सांगितले त्या मंत्राच्या बळाने
अनिष्टवृष्टी करता येते म्हणून, नद्यांना
प्रलयासारखा पुर घाला

हे ऐकन राजा संतापका माणि त्याचे
सुभांगला नुकसान टावले नंतर त्याने
अजय व विजय वधांना बालवून घेतले
व म्हणजे मुद्दी शिवत असा आहे.
ती शिक्षा खरोखरच अद्भुत आहे. घात
क्षमा नाही तुमच्या पैकी एकाची निवड
रूपवती करील" असे सांगून त्याने त्या
दोघांना स्वतः बरोबर शस्त्रे घ्यायच्या
बोलाविले.

त्याने सुधीरका कंठेतून आणायला
मागिनल व म्हाला म्हाला २ म्हाला
तेच बागदर आहे माझ्या गजव्यवस्था
अनव दस भक्त होत १ राखव्यवस्था
कधी सुधाराही हो 'मिळून आला' दाखवत
हूय राज्यव्यवस्था करण्यास योग्य आहेत.
मी सुधारीत व्यक्तीने लखत करत वना
श्वातंत्र्य स्वतंत्री व सुधीरका लख
समर्थन थाटामाटाने आला

[illegible]

आईवे हृदय

कांतूला व तिच्या नवऱ्याला संक्रांतीला या म्हणून तिच्या वडिलांनी तिरोप पाठविला. कांतूच्या नवऱ्याला ऑफिसची कामे फार होती म्हणून त्याचा जाणे जमले नाही म्हणून तो कांतूला म्हणाला—“मला येणे जमणार नाही तर एकटीच जाऊन ये तुझ्या दुसऱ्या बहिणी येतील, सर्वांचा घर वाटेल” म्हणून कांतू लग्न झाल्यानंतर चार वर्षांनी एकटीच माहेरी निघाली.

कांतूचा पती सदाशिव गरीब होता. कांतूच्या सर्व मोठ्या बहिणी श्रीमंत घराण्यात घरल्या होत्या. लग्न झाल्यानंतर अगदी पहिल्यानेच ती माहेरी जात होती म्हणून तिने वडिलांसाठी एक घोतर जोडी व आईसाठी एक खण विकत घेतला.

ती माहेरी पाचव्यांवर आईन पुढे येऊन तिला सायने पोटाशी धरले नाही फक्त एवढेच म्हणाली—“ये, आताच मालीम

होय?” आणि वापल्या कामाला लागली. तिच्या मोठ्या बहिणी आईच्या चारी-बाजूला बोटका करून त्यांच्या गावातल्या गमतीचमती तिला सांगत होत्या. त्यांनी कांतूला पाहून विचारले—“काय ग कांतू? आमच्या बहिण्यांनी प्राप्ती काही वाढविल्ली का ग?” ती गुला लघाशी ठेवताहेत?” आणि हसू लागल्या.

कांतूला ने ऐकून जीव छावासा वाटला परंतु हसण्याचा वाव बाणून त्यांना उत्तर देऊन हातपाय घुतले आणि घरात येऊन बसली हे आपले माहेर! याचा एवढा अस्मिमान वाळगून मी वाले, अगदी चूक केली.

सर्व जबाब्यला बसले तेव्हा मोठ्या बहिणी निःसंकोचपणे लाडू वगैरे पक्वान्नां भगून हसत खिदळत झूप खात होत्या. परंतु कांतूला तेवढा मोकळेपणा वाटला नाही. तिने मागितले नाही एक तऱ्हेने हेच बरे

बहिणींना माग आग्रह कर करून वाढतांना म्हटले की “तुला ताही का बाबगार का ग?” आणि कांतूला येऊन विचार—पूजही केली नाही.

रात्री भाठ्या बहिणींना छोपायला खाटांवर बंधवणे घातली, परंतु कांतू आपला मंदर पसरून त्यावरच रात्रभर पडून रात्रिनी.

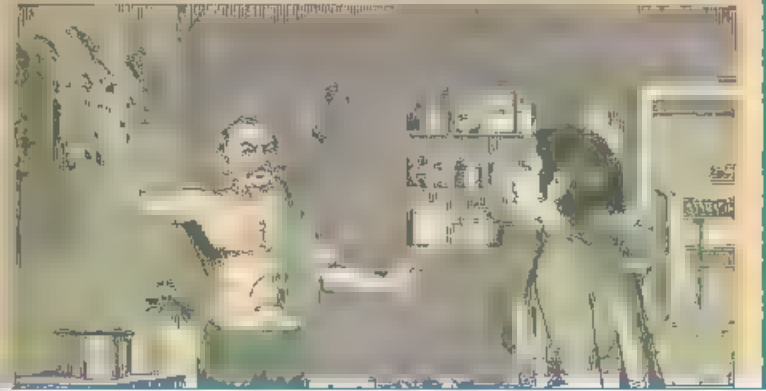
मोगीच्या दिवशी सर्वांची नहाणी झाली व त्यानंतर कांतूने विचार केला उरलेल्या रोठ्याच्या केताने मागण हाऊन घ्यावे आणि त्हाऊन घेतले.

नंतर तिने वडिलांसाठी आणलली घोतर जोडी काढून इतर सदेवजण पहायला नव्हते

तेव्हा वडिलांना म्हणाली—“बाबा, हे मी तुमच्यासाठी आणले आहे.” आणि त्यांना दिले.

कांतूच्या वडिलांनी जास्त काही बोललो न करता ती घोतरजांजी घेतली व दोरीवर टाकून म्हणाले—“इतर सदेवजण जेबायला बसल्या आहेत वाटतं, तुमुझा बाऊन जेव” म्हणून बाहेर निघून गेले.

कांतू निराश होऊन दोरीवरच्या घोतराकडे पहात असता तिकडे तिची आई वाली तिच्यासाठी आणलेला खण तिला द्यावा मला ती विचार करीत असता कांतूच्या आईच्या हातात तिला रेशमी साडी दिसली कांतूच्या आईने आपली पेटी उघडून तीत ती साडी तोड धवी करून ठेवली.

७७ हा मी तुझ्यासाठी आणला आहे
न!" झणत कातून बरोबर कोणलेका
खण आईच्या हातात दिला आईने तो
घेतला व मुलीकडे भामने एकदा पाहिले
मुंडा राहो ब दोरोवर पडल असा
टाकला तिने आणून दिलेला खण आईने
परटणीला आणि घडिलासाठी बाणलले
पोतर भाणबी कोणलेतरी देतांना कातून
पाहिले

त्या बरात आपण पूर्णपणे परके आहो,
असे कातूला वाटले. तिला तेथे राहणे
असह्य झाले आणि संक्रांतीच्या दुसऱ्याच
दिवशी आईवडिलांचा व मोठ्या बहिणीचा
निर्णय घेऊन ती आपल्या सातरी निघाली
आपल्या पत्नीला गडबडीत निघा दुसऱ्या
वेळ वाटला तिने रडतडत तिच्या माहेरी
जा अपमान सहन करावा लागला व
रा गेला

सदाशिवने विषय बदलला व बायकोचे
संविन करून तिने बरोबर आणलेले बोवके
सोडले त्याद कातूच्या कपड्याच्या साली

बरोबर एक चिट्ठी होती ती कातून
लिहिलेला मजकूर असा होता

"कातू, माझे आई! मला झाले का
गेली चार वर्षे पीक न गेल न निघाल्याने
आपली फार कमी झाली. तुझ्या मातया
बहिणी त्यांच्या नवऱ्यांना व मामरच्यांना
काही कळविल्याशिवाय आणला मज खर्च
भाणवीत आल्या. तुझ्या बहिणीच्यामातयाच
मुझा भावर सत्कार आम्ही केला नमना
तर आम्हांला त्यांचा जो अज आच आहे
तोही आईल सही भीती अटली आम्हांला
तू तुझी स्थिती बांगली नसतही माझ्यासाठी
लग्न व आपल्या बावांसाठी घात व याण
लस मातया मुझ मन किती मोठ आहे
ह कळत' पण तुझ्या बहिणीच मन
राखण्यासाठी ते कापड बांधाकोष्टाला वडल
न केल्याचे तानक ही केल मज मातयावर
ध्यांनी ते आम्हांला परत आणून दिले,
तुम्ही जेथ वसाले सुवासमाधानाने रहा"

तुम्ही ही आई

चोर सापडला

रुद्रपूरचे महाराज जयपाल यांची बायको
रूपभती हिच्यातबळ एक अत्यंत सुंदर
अशी मुन्दाची रंगारी व क मुन्दाची भाळ
होती ती महाराज कोपने नेली व कातून
भापल्या गरीच्या खाली ठवून देत असे
ता हात तिच्या फारच आवडे

जयपाल यांना मोंरा भायसाळी हाता
त्याची बायको रूपलाक्ष्मी हाता त्यांचा
मुदगा दक्षिणाल वहा वर्षांचा होता ता
मुदगा रूपवान हाता प्रजला आपल्या राजा
बदल फार अभिमान वाटे राज्याल सर्वदा
मुखशानी नांदत असे

एकदा जयपाल आपल्या लव्याजम्यामह
राणांला घर घरा पडत शिकलेला गेला.
मज दिवशी आपल्याकाळा मुन्दा हाता
दुपारपर्यंत शिकार फार उत्तम नव्हते चालू
होती पण पण दुपारच्या बळी सव वेश्यानी
घेत असता एक भका फार मज मुन्दा हा

शिकारीसाठी म्हणून बरोबर आणलेले हत्ती
व चौड आवरणे अशक्य झाले. राजा ज्या
त्यात अमल हाता व मज मुन्दा हा
टक्कर लागल्याने त्याचे एक चाक मोडल
जयपाल लगेच एका घोड्यावर बसली
घोडा बियागला व वाटे फुटल निवडे पळू
लागला एका झाडाची फाटी खाली
वाकलली होनी तिच्यावर डाक आपटून
राजा खाली पडला पण उठून हळूहळू
चलत एका ओहण्यापर्यंत गला मुन्दासार
पाऊल पडत असल्याने ओढा तुटून बसून
वहाव होता. राजाचा बांगले पोहता येत
होते, तरी बरेच रक्त वाहून पल्यामुळ शीण
वाटत होता म्हणून तो ओढ्याच्या वारेत
वेष्टावस्थेत बसत चालला होता.

तो शुद्धीवर आला तेव्हा त्याच्या
शोकाची बसम पांढी दुखत होती. तो
काळवनी पगवाने बांधलेल्या एका बरात

ज्ञाना माहात्म्य कपड धातुयत्ना एक मुद्रा
५ श्री पात्र राज ज्ञानेन ज्ञाना

होयतल म्हाला अपण शिस्त हात म्हाणत
त्यात पुरत जायत दुर्गिल तः सुवर्त स्य
मुळ ताला स्वत वसत्याद म्हाणत भेदा
बाळत होतो, परंतु बंजीरीस हाकत नसेल तर
मिला नालाद म्हाणत ता गरीब म्हाणत
दापाच्या विवाहाय गर्व परिणितला
विवाह दुष्ट लयमती विवाह करणाः मुद्द

बंयपाल ह्याची प्रकृती चांगली मुष्टार-
 ती आहे. मारोतीला च्यालात. अक्षरी वन
 तारोच्या प्रत्येक आक्षेपानुसार यथोक्त
 जवळपास काम पाहणे सध्या च्याही आहे.
 मी त्याच अक्षेपानुसार मुष्टार वनचा च्याही
 आहे. मी त्याच अक्षेपानुसार मग त्याही च्याही
 कातीला त्याच काशी शिक्षा कर्ताला आहे.
 कर्ताला. च्याही च्याही.

छत्रपूरला येऊन पोषली जयपाल म्हणाला—
"इतके दिवस मी तुला सांगितलं नाही
त्याबद्दल तू क्षमा कर, मजरी मी छत्रपूरचा
राजा आहे."

"मी ते माहीत नसल्याने काही चूक
केली असेल तर मला त्याबद्दल क्षमा करा"
मंजरी म्हणाली.

सपथतीका बानडले नाही तरी जिने
परवानगी दिल्यावर जयपाल व मंजरीचा
विवाह झाला.

मजरी सभ्य कुटुंबात कसं रहायचं हे
लोकस्थ विककी ही सर्वांची प्रमाणे बाने
राकडुमार रावितपाल हा तिचा आईसारखा
मान लावला व ती म्हाळा स्वतःच्या

मुले पोरने मजरीने मजरी
मजरीचा जादेर राजबाईच्या व अंत पुरात
व अंत च ललला ए हने कमतीच्या अंत
ईयांगी पेड लागला एक दिवशी सवाळी
तो जागी झाला तिला तिची मात्याची
माळ काणाचरी काढून नेली वसा तंत
आरडा मूक केला ती आरोप मजरीवर
लावण्याच्या हेतूने तिचा तो लाव घेत का
होता

राणी सरकाराची मायाची माळ
हरवल्याचे कळताच पाह्याकरी बावळून
गेल परत मजरी म्हणली— मी पोराच
पडवते मी जगलातुन आल नाही का?
आम्हाला कितीक मज यतात चोगला
एकड्यापूर्वी मी जावर आगल्या मयवळाचे
प्रदेशेत करते सर्वांनी राजबाईच्या
दिनाखल्यानत हात

त्या दिवशी सध्यावाळी तिनं आपल्या
मतीला ती काय करणार आहे हे सांगितलं
हुपारवेंदर विवाहाच्यासाठी लोकांचो गर्दी
जमली मजरी दोळ्यावर एक गडो रापूर
आली राजासमोर एका माठ्या उबलावर
अनेक वस्तु ठेवल्या हास्या खडाल माठ्या
पंथनीस एक बसतील मंजरीस सांगितल्या
प्रमाण राजाच्या कुटुंबातील एकाच पुढ
येऊन एकेका वस्तूला हात लावला?
कोबडीच बड छत्री को पेलर?"

मजरी म्हणाला 'पेला' उत्तर बरो
असतं

आणखी एक वाचिचक 'मजरी हात
लावल्या वस्तु काणाचरी पंथनी, पिशवी,
पेला अड कल म दीत की मेणधनी,
आण १"

"मजरी" "मजरी म्हणाली व
बराबर हात

अचानकून मजरी बराबर उत्तर दंत
गरी रावे तिचे संयोजन पाहून चकित
झाल

त्या संव्यापाळायत चारां गळली
मायाची माळ सापडली नाही तर मी
चोर पकडून देईन जातपर्यंत माझ मयवळ
तुम्ही पाहिलेतच अनेक मला बागलं मय
माहोन आहेत मजरी म्हणाली

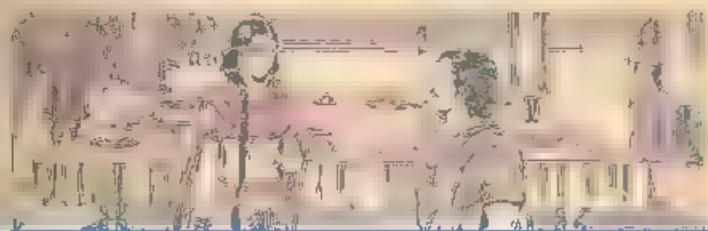
त्या दिवशी संध्याकाळी रूपमती मंजरी.
वर्ग म्हणाय गला व म्हणाली आपल्या
पताका रुपय घेऊन मा मागलं मी माळ
तू काणाला सावसार नाहीस असे कवून
कळला तर मी तुला ती मोकळ करून "

मी घेतं आपण लाग काय ना?
पत्तरी म्हणाली

पत्ता क्षमा कर, मीच चोर आहे
तुला हेच वाटतं तुझ्याच चारांचा अनेक
वाय आसाय मी हे केल मला मजरी
चक कळली तुझ्यासारख्या योग यत्नाच्या
बाईचा मी उत्तर करण्यात बर्लपणच
केला." रूपमती म्हणाली दोघांनी परस्प-
रांनर मिठी मारली व परस्परांवर प्रेमाचा
वर्षाव केला

मंजरीने जाणू केली त्यात खुनी कोडे
होती? कोणी कोणत्याही वस्तूला हात
लावला की राजा वस्तूची नावे घेऊन
सन्धा वस्तूच्या नावाचा उल्लेख करण्यापूर्वी
एका काळपा वस्तूचे नाव ध्यायचे. हे
मजरी व राजा दोघांनी परस्परांशी बोलून
ठरविलं होतं. त्याप्रमाणे राजाने 'पेला'
म्हणण्यापूर्वी खुनी' पटला मंजरीने
म्हणण्यापूर्वी दीत म्हटलं

आपला मरणाची माळ सापडल्याच
अपमानत जाहीर केल

भेटवस्तू

चिंतामणी स्वतः करिता पुष्कळ धर्न करी, परंतु इतर कोणासाठी खर्च करणाची वेळ आली की त्याचा जीव जाई म्हणून करून कोणा पालवाड्याच्या पली काही धुमकायचि निमवण बाले की तो किती अवळचा भातेवाईक बसला तरी काही तरी बहेर करावा कायेंल किंवा एखादी पेट वस्तू द्यावी कायेंल म्हणून चिंतामणी स्वतः जात तरी बायकोला व मुलाना फक्त पाठवून देई.

"चिंतामणी नाही आला?" म्हणून कोणी विचारले की त्याची बायको म्हण- "काही तरी भेटवस्तू बाणायला गेलं आहेत इतक्यात येतोल्ब!"

कार्ये संपले तरी त्याचे तोंड पहायला मिळत नसे.

त्याची बायको म्हण- "होच हे नेहमी बसंच!" बसे म्हणें आणि कंटाळा

आक्याचं सोंग ककन मुलांसत व्रवण तयें उरकून आणि परीसाठी पक्वान्न वांघत घऊन परी निघून जात असे.

हे सर्व ताणक बसण्याचे सर्वान चायल भाटोन ह ने म्हणून मवं प्रत्यक्षपण किश पराक्षपण चिंतामणीची वट्टा करण्यस व हीच युक्त तमत.

एवढा चिंतामणीच्या लगदी जीवदन-कडक्य अशा मित्राच्या मलाच लग्न हावे आता चिंतामणीला मुदका मिळण शक्यच नव्हते बायको व मुलाना पाठवून भायणें शक्य नव्हत कारण कोणा नातवाकडेच लग्न नव्हतें.

'माशा पय दौन दिवस तर आधा मयमोश य म्हाणन आदे' कायल्या आली नाही तर निदाव लग्नाच्या वेगें तरी मयय पाहिजे गेलें नाही तर बरे आणि नारा परंतु काहीतरी बहेर करान लागणार

सुल्ल विचारला

त्याने के. हो? [किंमः पदेन] रमोन कापद गडाहून ती नऊन दिली की झाल नाही का? लग्नाच्या घाई दांत कोणी काय दिल बाणाला कळणार? इम्हा काहें तरां दिलत एवकत सुवांच्या लक्षात यईत' बायको म्हणाली

तो सल्ला चिंतामणीला पसंत पड्या. लग्नला निमवाना त्यान एका कागदाच्या खाक्यात झाडाचा पाला कोबला व त्याच्या मध्य एक मगळ योग्याने कळ कोचून झाक्याला रगान कागद पुडाळला आणि माळदा वटान आपल्या मित्राच्या मुलीच्या लग्नाला गेली

परंतु चिंतामणीच्या बायकोला वा-म होत तस झाल नाही कसा कोणत्याह! लग्नाला व जाणारा चिंतामणी या लग्न समारंभाला एक भेटवस्तू घेवन आणला पाहून सधैचो तजर त्यान बरोबर आणि लग्ना ठर्यावा होतो कारण चिंतामणी काही भेट देणार ही एक अद्भुत गोष्ट होती

सर्व लग्नविधी आटोपल्यावर सर्व भडळी खेदावला बसली. एक मोठं ओंज उतरल्या-सारखा चिंतामणी एका पानावर बसला थावेळी त्याला लग्नाच्या दोसाधिवाय हुसर काही चुचत नव्हते

चिंतामणी बसला होता त्या पंक्तीत बसलेला एक मित्र चार जणांचा एक

जाहेत इतक्या मोठ्याने व्याख्या करीत म्हणाला— 'चितामणी इतकी चाय की मज नसत आहे ही माहीन असते पण मी आपल्या मुलीचे लग्न केव्हाच केले असत!'

चितामणी त्याच वेळी लाडू पोडीत होता. ते ऐकून त्याच्या भनाई 'वर' झाले. म्हणजे वाने आपण आजलेली भेट लपवून पाहिलो आहे की काय? कोणीतरी घोषादीत सारत्यासारखे चितामणीला झाले हा सगळा बायकोने दिला होता म्हणून त्याला त्याच्या बायकोचा भयंकर राग आला.

"चितामणीने काय दिले हो?" एका दोघांनी कुत्रहलंका निवारले.

'माणून दाखविती!' अस म्हणत ती मित्र लडून गेला व चितामणीने दिलेली पेटी घेऊन आला.

चितामणीचा चेहरा उतरला सर्वांसमक्ष आगळी इतत चष्हाट्यावर आणल्यासारखे त्याला वाटले सर्व आपली 'छी, धू' करणार वहा जणांसमोर असत अपमान

होण ही संज्ञा असते ही ओटीत नसते!

चितामणीच्या व्याख्या होताना जो लगे होताना याचा कसला रंगी घाण जाण येत असल्यासारखे वाटले.

पण हे चितामणीने बघले किनी मृत्युवात झेपली अगदी ते म्हणून दिली आहे! असे म्हणत त्या चितामणीला पाहून सारखी पेटूनून एक अंगडी बहिर् फाटली

चितामणीच्या पोटातून एक मोठी किकाळी बर येण्याच्या वानत झाली परत त्याने ती बाबुन टाकली ही न आपल्या हातची अंगडीच! पाला कोवत ठेवीत असतां कोटातून निसटून पानांदरमळ पेटोत राहून गेली होती तर! ते त्याच्या लक्षात तेव्हाच याचे नव्हते

आपल केवढ मोठ तुरुमान झाले या कुश्याबरोबर दहाजणांसमोर खाली हांगाचा आपली मान लोट राहून शकली पावडल चितामणीला आनंदच झाला

सून वोलत होता परंतु श्रोते मुनी त्याचा मध्यच अडवून म्हणाले— "आम्ही असं एकल आहे की ब्रह्मा विष्णू व महेश हे सृष्टीचे कर्ता, धर्ता व हर्ता आहेत तरी या तिसात विष्णूच ओष्ठ आहे असा विष्णू जेव्हा योगनिद्रेत असतो तेव्हा त्याची शक्ती व तेज ही कोठे जातात? आदिशक्तीला विष्णूपेक्षा जास्त शक्ती कशी काय प्राप्त झाली? नारदासारखा थोर मुनीच्या म्हणण्याप्रमाणे विष्णू हाच सर्व कार्याला कारण अस्ती, परंतु तू तर आदिशक्तीच सर्व कार्याच्या मुळापासून कारणभूत असते असे म्हणतोस खर काय हे स्पष्ट कर."

बरोबर लगेचच शकले नाहीत, आणि विष्णूलाच सर्व शक्तिमान मानून चसले. याच प्रमाणे काही लोक शंकराला सर्वत्र थोर देव मानू लागले. काही लोक सूर्याला तर काही अग्न्याला, काही चंद्राला तर काही इंद्रागैरेंत मानून, किंवा आगळी कोणा-कोणाला मानून भ्रमात पडले आहेत. कोणी काय वाटेल ते प्रमाण सांगी, परंतु सर्व प्रमाणांच्या पलीकडे किंवा अतीत अशी पराशक्ती एकच एक आहे. ती विष्णूत, शंकरात, सूर्यात, वायूत आणि अग्न्यात वृष्टिगोचर होते "

असा आदिशक्तीच्या रूपेने थोड-सून त्याचे उत्तर देत म्हणाला— "मुनीजो! निद्रेतून जागा होऊन विष्णूने ब्रह्मदेवाला वारद वर्गें मुनी आदिशक्तीचा प्रभाव पाहून विचारले— 'वत्स! तू तपस्व्या

करायचे सोडून इकडे लस काय आलास?"

"बापुडे तपस्वर्पा करचे वन्य नव्हते म्हणून! तुझ्या कानातून दोन राक्षस मधु ख कॅटथ हे जन्मून मला त्यांनी बुद्धाला आह्वान केले आहे" ब्रह्मदेव म्हणाला.

"एवढ्यापास कारणांने इतका म्हालास? मी कित्येक राक्षसांचा वध केला हे तुला माहीत असून ही?" असे विष्णू सांगत असता ते राक्षस घाबरत तेथे आले व ब्रह्मदेवाला म्हणाले-"तू इकडे येऊन लपला आहेस का? तुला आम्ही हुबहु शकणार नाही, वाटलं का? तू तर मरणारच आहेस तुझ्याबरोबर याला बुद्धा ठार करू म्हणतोस

सगोर उभा रहा, नाहीतर, आमचा दास आहेस हे मान्य कर."

विष्णूने ब्रह्मदेवाला त्याच्या पाठीमागे उभे रहायला धूष केली व राक्षसांना म्हणाला-"तुमची मस्ती वाढलली दिसते आहे. मी ती उतरणार आहे." असे म्हणत विष्णू मुबाला सिद्ध झाला.

देवी आकाशातून ते दृश्य पाहू लागली. विष्णू व मधु राक्षसाचे इंद्र युद्ध सुरू झाले. समुद्र उगळता मधूला धमू लागलेला पाहून कॅटथ पुढे बाळा, त्याने विष्णूची मल्लयुद्ध गुरू केले. दोघा राक्षसांची इंद्र करीत राहल्यामुळे विष्णू थोडा दमला काय करावे त्याला सुचना राक्षसांना कसे जिवायचे त्याला फळना.

विष्णू या विचाराला असता दोघे राक्षस म्हणाले-"आमच्याशी युद्ध करायला तुम्ही शक्ती पुरेशी नसेल तर तू आमचा दास होऊन आमच्या पाया पड. नाहीतर तुम्हा वध करून नंतर ब्रह्मदेवाचा वध करू."

ते ऐकून विष्णू म्हणाला-"जे वननेले आहेत, ज्यांनी रणमंगला पाठ दाखविली आहे, जे म्हालले आहेत आणि जे युद्ध करीत असता जमिनीवर कोंसळले आहेत त्यांच्याशी दोन हात करायला सिद्ध होणे वृत्ताचा धर्म नाही" शिवाय तुम्ही दोघे

येऊन पुन्हा युद्ध करतो

"ठीक. तू वन घे, आम्हीबुद्धा थोडावेळ वन घेतो." दोघे राक्षस म्हणाले

तेव्हा विष्णूला दिव्य दृष्टीने कळले की त्या दोघांनी वर मिळविले आहेत. म्हणून विचार करू लागला, या दोघांना स्वेच्छा-मृत्यूचा वर प्राप्त आहे. यांचा वध माझ्या हातून कसा होणार? असा विचार करून विष्णूने जगबंधेला आठवले-"माते! तुझ्या मदतीशिवाय मी या राक्षसांना संहार करू शकणार नाही. तूच त्यांना इच्छा मृत्यूचा वर दिला आहेस. तेव्हा यांचा मृत्यू कसा होईल याला मार्ग तूच सुचव."

विष्णूला नम्रवणे श्रार्यवा करतांना पाहून देवी स्मित करून म्हणाली-"मी या राक्षसांवर आजली भाषा टाकते. तू यांचा पराभव कर."

त्याच वेळी राक्षस विष्णूला ह्मणवत म्हणाले-"अरे, तू हिमंत हाऊन का वसला आहेस? पराक्रमी माणसाला जय-वराक्रम प्राप्त होतातच. तुझ्या हाती कित्येक राक्षसांना पराभव सहन करावा लागला नव्हता का?"

मधुकॅटथांनी युद्ध

ते ऐकून विष्णूला रान आला. आणि तो राक्षसांवर गुटून पडला ते रक्त ओकित

होते आणि विष्णूवर वार करीत होते विष्णू बंशुद्ध झाल्यासारखा झाला. त्याच्या अंगातून रक्तस्राव होत होता त्या स्थितीत त्याने बोळे उचलून आकाशास देवीला पाहिले

त्याचवेळी देवीने कामदेवाच्या बाणा-कारख्या तीक्ष्णदृष्टीने राक्षसांना पाहिले आणि मंग काय, ते बुद्धाची गोष्ट पार विसरून गेल आणि कोहपामास अडकले तेव्हा विष्णू त्यांना म्हणाला-"मी युद्ध-विजेंत तुमची बरोबरी करू शकणारा एकही राक्षस पाहिला नाही तुमचे युद्ध कीर्तव्य पाहून माझ्या मनाचे समाधान झाले. तुमच्या मनात काही इच्छा असेल तर सांगा मी पुरी करतो"

देवीच्या मायेत देहभान विसरून राक्षस वसंढीत विष्णूबाबे चुच्छ झुप्डीने पहात म्हणाले-“खोहो आम्ही सुस्माजवळ माग-
णार आणि तू बर देणार? छान! तूच माग हवा ती बर, आम्ही तुला देतो.”
समज विष्णूने हा बर सांगितला-
“तुम्ही जर माझ्याशी युद्ध करण्यात खूप जसाल तर माझ्या हाती मरा।”

दोघे राक्षस धक्कले पारुं शोक्ष विचार करून म्हणाले-“तू बर आपले दिवले वचन पुरे करणार असशील तर तू आम्हांला बर मागायला सांगितलेली गोष्ट आठवून तू अशा विस्तीर्ण जागी आयच्या बघ कर

ते एकत्र विषणू भेडून करून आपल्या मांड्या पसरवीत झुगत्या राक्षस हो या आता’

राक्षसांनी आपले देह विष्णूच्या मांड्या-
हून मोठ केल दोघांमध्ये चढीमोठ सुने झाली विष्णून मांड्या व राक्षसांनी देह वाढवायला सुरवात केली जवढी गाज-
माच्या देहाहून विष्णूच्या मांड्याच जास्त निम्नोणे झाल्या त्या वेळी विष्णून आपल्या मुद्रेशन चक्राचे स्मरण करू चक्रान येऊन राक्षसांच्या मारा कापल्या त्याचा मंदू पाण्यात पडला त्याला मोठा उच वावर तयार झाला तेव्हा पासून भूमीला ‘मंदिनी’ म्हणू राखणे आणि माती झाडू नय असा निषम झाल

व्यामाची नवश्रय्या

यथेवर कथा एकल्यानंतर झाली सुत मुनीला विचारल सुदभानं आम्ही इतर माण्टा पुष्कळ एकल्या परंतु पुत्रप्राप्तीसाठी व्यामाने तपस्त्रय्या रेत्ती मोठी, ती शण्ड तशेच रोहून गेली

तेव्हा सुत मागू लागला

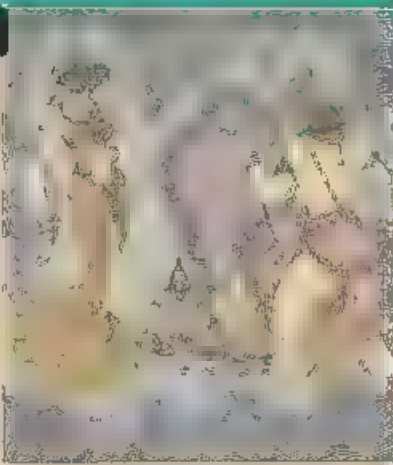
नारदान आ बघ सांगितला त्या प्रचारा जय करीत त्यागार सुवर्णमृगावर कर्णिकार वनात तपस्त्रय्या मुरू केली त्यान आदिशक्तीचे स्मरण करून तापस्त्रय्या इरात

व म्हणाला ‘व्याम घोर तपस्त्रय्या करीत आहे मोठ तपस्त्रय्या करीत राखा वाट लागली आहे आपचे रक्षण कर

शंकर म्हणाला- तपस्त्रय्या करणाराला कष्ट होईल अम काही करत कामा नय ल, कोणाचा अपकार करील त हो व्यस पुत्रप्राप्तीसाठी शक्तीसह माझ स्मरण करून तपस्त्रय्या करतो आहे अस इद्रादि देवांना समजावून पांगून शकनात व्यामाला दर्शन दिले आणि त्याची इच्छा पूर्ण होईल असा बर विडा व्यामान झकरोता निराग घेतला व आपल्या आश्रमात परत आला

त्यानं अरगीच्या सहज्यान अन्ने तयार केला आणि विचार करू लागला या अन्नामरखा पंचस्त्री पुत्र मला वेळ बांधेल अशी कोणा ची आह का? परंतु मी ही सर्व नडूची विघ्न आणणारी असते’ त्याच वेळी व्यामाला शकाजान मुतावा दिसली तिच्या शत्रांना कामदेवमुखा दिसल

कामदेवाचा प्रभाव शक्ती मनावर झाला असूनहा व्याम विचार करू शकाला ही मला फरावायला आली जनांची तिच्या मगनात राही काळ मुखामथाम करून प्रणय काही तळसात नाही परंतु हो आपल्याकडे राहली तर मनी कदाचित नाव ठवतील त्यांनी नाव ठवली म्हणून

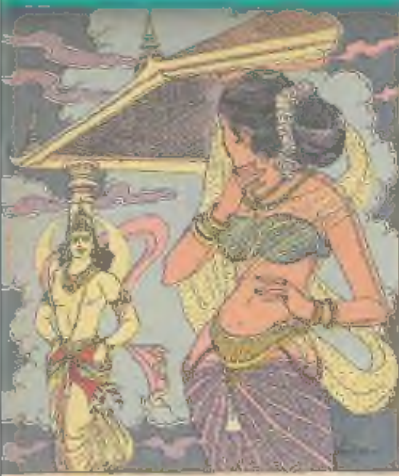

कापले काय जाते, म्हणा [तिचे माझ्यावर प्रेम राहील का? ती मला मुल देईल का? निजा माकीय काळी कर्तवी पुरस्वाला विरहदुखाल सोहून जखी निवून गेली तशीच ही तर जाणार नाही?

तेव्हा मुनी मुताला मध्येच अडवून म्हणाले- हे महापुने, तुम्ही पुरस्वा म्हणालात तो कोण होता?” झुगते पुढील कथा सांगितली.

बुधजन्म

बृहस्पतीच्या नावकोचे नाव तारा होते ती एक अपरूप सुदरी होती ती एकदा बंद्राक्षा झरी गेली. चंद्र तिच्या सौंदर्यावर मोहित झाला तारासुद्धा बंद्रावर माळकी

म्हणून तारा बरेच दिवस चंद्राच्या घरीच राहिली. तारा बराच काळ परतली नाही तेव्हा बृहस्पतीने आपल्या एका शिष्याला विला बोलावून आणायला पाठविले. परंतु ताराने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करून त्याला परत पाठविले. त्यानंतर बृहस्पतीने कित्येकांना चंद्राकडे पाठविले. परंतु निरुपयोग. शेवटी खूप संतापून बृहस्पती स्वतःच चंद्राच्या घरी आला. त्याला आलेला पाहुण चंद्र हसू लागला.

तेव्हा बृहस्पती चंद्राला खूप बोलला. म्हणाला—“कुष्ट गृहस्था! बृहस्पती माते-समाप्त असते. ब्राह्मणाचा वध करणारा, हाकड्या, सोऱ्याची चोरी करणारा, एव-

यत्नीला वाईट बनवणे पाहणारा आणि या गोवापेकी कोणाशीही मैत्री करणारा असे हे पंच महापातकी होत. तुला स्वर्ग मिळणे शक्य नाही. इंद्र तुला बंद करील.”

चंद्र बोला देखील रागावला किंवा दुःखी झाला नाही. तो शांतपणे म्हणाला—“ब्राह्मणाने राग करणे उचित आहे का? तारा तर उद्यां परवां येवून जाणारच आहे. ती सर्वकाळ माझ्याबरोबर राहणार आहे का? मा एवढ्याशा गोष्टीसाठी तुम्हाला एवढे तमावण्याचे किंवा दुःखी होण्याचे कारणच काय?”

बृहस्पती चंद्राच्या या प्रश्नांची उत्तरे काय देणार? तो लगेच घरी परतला, आणि आणखी काही काळ त्याने बायको परत येण्याची वाट पाहिली. परंतु तारा परतली नाही. बृहस्पतीला काय करावे, सुवेना. तो कुत्रा चंद्राच्या घरी गेला. या खेपेस पाहारे-कन्यांनी त्याला घरात पाऊल टाकू दिले नाही. तेव्हा बृहस्पती मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“बरे कुत्रा! तू हा काय सैलसंबोबा मांडला आहेस? सखा भास्वा बायकोला भेटू देत नाहीस का? माझी बायको तुझ्याकडे राहू लागली आणि मी दूर गप्प बसून पहात राहू काय? मी तुला शाप देतो.”

ते ऐकून चंद्र म्हणाला—“तुम्ही वारंवार आपल्या बायकोचे नाव कशास घेतो

माही? सोदपाचो सर्व लक्षण असलेलो ही मुंदरी तारा तुमच्या सारक्या दरिद्र गृहस्थाच्या घरी राहण्या लायक आहे का? तुम्हाला बायकोच हवी असेल तर योग्य निवड करून तिच्याशी लग्न करून घ्या आणि सुखी व्हा. तुम्ही सर्व शास्त्रांचा अभ्यास केला आहे, परंतु काय उपयोग? तुम्हाला एवढेचुद्धा कळू नये का की स्त्री तिला पसंत पडेल त्या पुरुषाबरोबरच संसार करते व जो तिला आवडत नाही त्याला सोडून देते. मी ताराला सोडणार नाही. आता तुम्ही आकास तसे नाचू लाग्या. ईर्ष्यावश तुम्ही मला जो शाप दाल त्याचा भाग्यावर काही एक परिणाम होणार नाही. तुम्हाला ते माहीत आहेच. काय वाटेक ते करा.”

शेवटी बृहस्पती इंद्राकडे गेला. इंद्राने त्याला आदरपूर्वक बसविला सांगून येण्याचे कारण विचारले.

बृहस्पती म्हणाला—“चंद्राने मत्स्या बायकोचे अपहरण केले आहे. मी तिला

आपण मला पाजी बायको परत मिळवून द्यावी!”

इंद्र म्हणाला—“गुरुवर्य! आपण काळजी करू नये! मी तिला सोडवून आणून देतो! चंद्राने जर हट्ट केला तर वज्राघ्नाने मी त्याचा शत्रू परिहार करीन. त्याने हे नीच काम केले आहे का?” असे सांगून इंद्राने आपल्या एका दूताला सर्व गोष्टी नोट समजावून सांगून चंद्राकडे पाठविले.

इंद्राचा दूत चंद्राकडे गेला आणि अनेक प्रकारे त्याला समजावून घाणू लागला. उपदेश करून ताराला परत पाठवायला सांगितले. ते ऐकून संतापून जाऊन चंद्र म्हणाला—“मला माहीत आहे की इंद्राने नीतीचे किती पालन केले आहे? ताराचे माझ्यावर प्रेम आहे, मी तिला जरी जायला सांगितले तरी तो आपल्या पत्नीकडे जाईल याची काय खात्री? तू इंद्राला जाऊन सांग की मला प्राणत्याग करावा लागला तरी मी तयार आहे, परंतु ताराला सोडणार नाही.”

वशिला

वज्रिदीच्या राजाचा मेहुणा जंग बहादूर फार धर्मेश्वोर होता. त्याने एकदा राज्याच्या पुरोहितच्या मुलाला बघविले. त्या मुलाने नगराच्या कोतवालाकडे राज्याच्या मेहुण्या-विषय तक्रार नोंदविली. ते कळल्यावर जंग बहादूर आपल्या भक्ताकडे म्हणजे राणीकडे गेला व वाचवायला गयाबचा करू लागला म्हणून राणीने कोतवालाला भेटून आपल्या भावावरचा गुन्हा काढून घ्यायला सांगितले.

“आपणच म्हणता आहो, म्हणून मी तसं करतो, राणीसरकार!” कोतवाल म्हणाला. राणीने खून होऊन कोतवालाला आपला व्हार हातम म्हणून देण्यासाठी मळ्यातून हार काढू लागली. तितक्यांत पाडीयामून कोणीतरी येऊन तो कंठहार तिच्या हातातून हिसकावून घेतला आणि पळून गेला. राणीला भयंकर राग आला. म्हणाली—“चोरासा पकडून काढक शिक्षा करा, कीतवाल!”

महाराणी तो खोर मंडा वशिलेबाज आहे” कोतवाल म्हणाला.

ते ऐकून राणीचे डोळे ठिठाणावर आले व तिने शाकट्या भावाच्या गुन्ह्याची चौकशी करून त्याला योग्य शिक्षा करण्यास कोतवालाला सांगितले, सगळे कोतवालाच्या मुलाने गुंडे घेऊन राणीचा हार पत केला.

लोभी व बहुरूपी

त्या गावात गुरुनाथ नावाचा एक फार श्रीमंत माणूस होता. परंतु तो मोठा चिक्कूषण होता.

एकदा त्या गावी एक बहुरूपी संन्याशाचा वेष करून—“भवती, भिक्षा घेही!” म्हणत गुरुनाथाच्या घरासमोर येऊन उभा राहिला.

गुरुनाथाला त्याचा आवाज कर्णकठोर वाटला. त्याने बाहेर येऊन संन्याशाकडे झोळे बटारून पाहून विचारले—“तुला काय झालं रे? तू लंगडा आहेस की बांधळा?” असे म्हणत त्याने घरात जाऊन दार बंद केले.

दुसऱ्या दिवशी बहुरूपी बांधळा झोळत आला व ओरडू लागला—“ताई, बांधळाच्या दास करा.” आणि गुरुनाथाच्या घरासमोर उभा राहिला.

त्याला पाहून गुरुनाथ संतापून म्हणाला—“कावरे भीक मागायला तू लंगडा लुळा आहेस की मुका आहेस? जा पुढे!”

तिसऱ्या दिवशी बहुरूपी मुक्याचे सोंग करून घेता बाजवीत आला. गुरुनाथ त्याला म्हणाला—“तुला काय झालं रे?”

बहुरूप्याने तोंड उघडून मुका असल्याचे खुणेने सांगितले.

“मुका आहेस का? मग काय झालं? हात पाय सर्व चांगले आहेत की रे? काम करायला येत नाही?” गुरुनाथ म्हणाला आणि दार बंद करून घरात गेला.

चवथ्या दिवशी उवाड्यावर गुरुनाथाच्या बायकोला सैपाकधरात साप दिसला. तो घाबरात बाहेर ओटीवर येऊन ओरडली—“अगो वाई, साप, नागसाप!”

गुरुनाथ लगेच घरात गेला व सडक्याच्या आड फिरत असलेल्या सापाला पाहून “साप, साप!” असा ओरडत बाहेर आला.

गवळ्यासवे लोच घावले व विचार लागले—“साप कोठे आहे? कोणत्या जातीचा साप आहे? रंग कसा आहे?” सर्व प्रश्नच करीत राहिले, पण कोणी घरात पाडलही टाकले नाही. इतक्यात नेच एक गाकडी आला. गुरुनाथाला जिवान जीव आल्यासारखे झाले. तोंडावरचा घाम पुरवित तो गाकड्याला म्हणाला—“बरे ए! सैपाक धरात साप फिरला आहे, त्याला धर आणि आम्हांला बांधव बादा!”

“नागसाप आहे का? दिसतो आहे का?” गाकड्याने विचारले.

“नाही रे नाचा! दिसत नाही. गाकड्या मडक्याआड तो कोठेतरी लपला आहे!” गुरुनाथ म्हणाला.

“मग कठिणच की हो! हा साप मोठा वाईट बाराबारा वर्षे बुक करून राहतो. एक बार चुकला तर धोताच की हो!” गाकडी म्हणाला.

“तूच असे म्हणू लागलास तर आमच्या सारख्यांनी काय करायचं रे? मी तुझ्या उपकाराची फंड करीन! काढणी करू नकोस!” गुरुनाथ म्हणाला.

अंभर सपनाचा भास ठरवून गाकडी सैपाकधरात गेली व सर्वे घर सोडून पाहिले, परंतु साप सापडला नाही. परंतु गाकड्याने आपली पूर्वी बाज-विन्याबरोबर साप भितीच्या मोक्यातून बाहेर येऊन फडा करून झोळू लागला. गाकड्याने बटविशी त्याची मान करून

त्याला बूटीत ठेवले व बूटीला बांधण लावले.

गुरुनाथाच्या पुनर्जन्म झाल्यासारखे वाटले. परंतु शहर स्वये काढून गारुड्याला देतेवेळी पुन्हा जीव गेल्यासारखी त्याची कविलबाणी अवस्था झाली. परंतु गत्यंतर नव्हते. गारुडी पैसे घेऊन गुरुनाथाची प्रशंसा करीस विघ्न गेला.

नंतर चौकशी करिता कळल की तो गारुडी म्हणजे बहुसूची होता आणि त्याने आपला पाळलेला साप गुरुनाथाच्या सैपाकघरात सोडला होता. गुरुनाथाच्या सर्वांगाचा जळपळाट झाला. पाटलाकडे जाऊन त्याने बहुसूच्याने फसवून लुबाडल्या बद्दल तक्रार केली, आणि पैसे परत देवविण्यासाठी विनंती केली.

पाटलाने बहुसूच्याला बोलावून विचारले. त्याने बघले ते नसेच्या तसे सांगून विचारले—“गुरुनाथासारखे श्रीमंत लोकच आमच्या सारख्या गरिबांवर कृपा करत

नाहीस ज्ञाने तर आम्ही तरी काय करायचे?”

“तू आपली कला दाखवून पैसे मिळविजेस तर कोणी तुला दोष देणार नाही. परंतु तू गुरुनाथांना फसविले आहेस. मुकाट्याने त्यांचे पैसे त्यांना परत दे वता.” पाटल म्हणाले.

बहुसूच्याने गुरुनाथांना त्यांचे पैसे परत दिले.

पाटल गुरुनाथाला म्हणाले—“फळे लागलेल्या झाडालाच लोक दगड मारतात. ज्याच्याजवळ आहे अशा लोकांसमोरच ज्याच्याजवळ नाही अशा गरीब हात पसरता. पोटावर पट्टी बांधून तो तुमच्या घरासमोर आला. तुमच्यासारख्यांनी त्याला काही दानधर्म करणे तुमचे कर्तव्य होते. तुम्ही त्याला पंचवीस रुपये तरी द्यावेत.”

गुरुनाथाने एक शब्द न बोलता बहुसूच्याला पंचवीस रुपये दिले आणि त्याने जो त्याला बघा दिला तो गिरवून आपला त्रिभूषण सोडला.

बापाला सर्व मुलेसारखीच

रघु व लक्ष्मीने जेनापेशेजारी रहात होते. रघु लक्षाधीश होता तथा मगची गरीब. रघुकडे पैसांचा पाऊस पडे, पण त्याला मूळबाळ नव्हते. लक्ष्मी गरीबी होतीच, बरोबर वार मुलगे होते.

रघूला सून होईलहीच म्हणून पुष्कळ वाटले. शेवटी ती भाणगुंडा घोडाची लागली. त्याने कोणाच्यातरी मुलाचा दत्तक घेण्याचा विचार केला लक्ष्मीचा वार मुलांपैकी एकाना दत्तक घ्यावे असे त्याच्या मनात आले.

त्याने ती गोष्ट लक्ष्मीकडे काढली. आपली सुचना ऐकून लक्ष्मीला वार आनंद होईल असे रघूला वाटले होते. परंतु लक्ष्मी आपल्या चौघांपैकी एकालाही दत्तक घ्यायचा तयार झाला नाही.

म्हणून रघूने थोड्याशा तागाच्या स्वप्नात लक्ष्मी विचारले—“काय रे, तुम्हा मुलांना मलाहीच होईल मुलांचे वावुरव्य मीमू लागलेला तुला वायडत नाही का?”

“नाही भावडणारे. माझ्या सर्व मुलांच्या अंगात माझे रक्त येऊन गेले आहे. त्यांच्यापैकी एकजण मलाहीच लुबावा व ठार घेऊनच रहावेत हे मला कसे आवडेल? माझ्या अंगात त्यांचा एक थेंब अंतर्भूत की सर्वांना तारणे कुणी ठेवील. त्यांनाच द्यावी दण्डा!” लक्ष्मी म्हणाला.

